میوانی "بۆڕۆژهەڵات"

فێدڕالیسم،
کێشەی "ئازەربایجانی ڕۆژئاوا"

و چەند تەوەری تر

ناسری ئێرانپوور

وڵامی پرسیارەکانی خوێنەرانی ماڵپەڕی بۆرۆژهەڵات دەداتەوە

www.4rojhelat.org

فیدڕالیسم، کێشەی "ئازەربایجانی ڕۆژئاوا"

و چەند تەوەری تر

ناسری ئێرانپوور وڵامی پرسیارەکانی خوێنەرانی ماڵپەڕی **بۆرۆژهەڵات** دەداتەوە

www.4rojhelat.org

سەردێڕی پرسیارەکان:

- هۆیەکانی دامەزراندنی فیدڕالیسم
- سەربەخۆیی یان فیدڕالیسم؟
- دژوارییەکانی فیدڕالیسم و تێکەڵاوی کورد و ئازەری
  - ڕێگای مسۆگەرکردنی مافی نەتەوەیی
  - گرفتی "ئازەربایجانی ڕۆژئاوا"
  - ڕێگای چارەسەری کێشەی "ئازەربایجانی ڕۆژئاوا"
    - چەند تێبینی بنچینەیی
    - ڕێگاحەل، پێکهێنانی "ئوستانی موکریان"؟
      - قازانجی بۆ لایەنی کوردی
      - قازانجی بۆ لایەنی ئازەری
      - بۆچوونی نەیارانی ئەم پرۆژەیە
      - ڕای من لە سەر ئەم پرۆژەیە
    - پێشنیاری من بۆ چارەسەرکردنی کێشەی "ئازەربایجانی ڕۆژئاوا"
- دروشمی فیدڕالیسم لە ژێر کاریگەری ئاڵوگۆڕەکانی عێراق؟
- کۆنفیدڕالیسم و پ.ک.ک.

- قەیرانی حیزبەکوردییەکان
- پێهەڵکوتن و ڕەخنە لە ئەحزابی کوردی
- من و تێکۆشانی سیاسی و چالاکی حیزبی
- حیزبی دێمۆکراتی کوردستانی ئێران و هەڵگرتنەوەی "چەکی شانازی

- جیاوازی میدیای ئێران و ئاڵمان
- ڕاگەیاندنی کوردی

پێناسە

1. خوێندن

- 1341ی هەتاوی لە شاری سابلاغ (مەهاباد) لە دایک بووە.
- خوێندنی سەرەتایی و ناوەندی و دواناوەندی لە ساڵی 1360 هەر لەم شارە تەواو کردووە.
- لە ساڵی 1362 هاتووە بۆ ئاڵمان.
- 1366 تا 1369 دەورەیەکی کارناسی لە ڕشتەی دەفتەرداری و حیسابداریدا دیتووە.
- 1369 تا 1370 چۆتە کالێجی شاری فرانکفۆرتی ئاڵمانو وانەی "گێرمانیستیک"ی خوێندووە.
- 1370 تا1375 لە زانکۆی دۆرتموندی ئاڵمان ژۆرنالیستیک و دیداکتیکی زمانی ئاڵمانی خوێندووە و بە پلەی "کارشناسی ارشد"، واتا "فوق لیسانس" تەواوی کردووە.
- 1377 تا 1378 مامۆستای زمانی ئاڵمانی لە چوارچێوەی پرۆژەیەکی یەکییەتی ئەوروپادا بووە.
- لە 1379وە تا ئێستا وەرگێڕی ڕەسمی زمانی ئاڵمانی دەزگای قەزایی ئاڵمانە.
- ماوەیەکیش کاری لە چوارچێوەی تێزی دوکتوراکەی لە سەر "ڕەنگدانەوەی پرسی نەتەوایەتی کورد لە مێدیاکانی ئاڵمان" کردووە، بەڵام دوایە بە هۆی کاری تر وازی لێهێناوە.

2. چالاکی ژۆرنالیستی

ناوبراو هەوڵی داوە بە شێوەی نووسین و بە تایبەتی وەرگێڕانی دەوری 80 بابەتو وتاری گرینگ و پەیوەندیدار بە دۆزی نەتەوایەتی و بڵاوکردنەوەیان لە گۆڤارەکانی "مەهاباد"، "پەیامی کوردستان"، "هاوار"، "کار"، "ڕێبازی نوێ"، "آرش"، "نیمروز"، „Kurdistan heute" ("کوردستانی ئەمڕۆ")، "سیاسەت"، "هەورامان"، "آزادگی" و چەند بڵاوکراوەی کوردی و فارسی و ئاڵمانی تر و هەروەها لە سەر سایتەکانی ئینتێرنێت خزمەت بە پرسی ڕەوای کورد بکا. ناسری ئێرانپوور بۆ ساڵێک دەچێ کە ماڵپەڕێکی شەخسی هەیە بە ناوی **www.iran-federal.com** کە تێیدا وتارەکانی خۆی کۆکردۆتەوە.

ئەو تەوەرانەی کە بە شێوەی وەرگێڕان و لێکۆڵینەوە تا ئێستا کاری لە سەر کردووە بە تایبەتی بریتی بوون لە:

- فێدڕالیسم (ئاڵمان، سویس، کانادا)،
- مافی دیاری کردنی چارەنووس،
- چەشنەکانی دێموکراسی و
- چەند پەیماننامەی گرینگی ئەوروپا لە پەیوەندی لە گەڵ مافی زمانەکان و کەمایەتییە نەتەوایەتییەکان.

3. تێکۆشانی ڕێکخراوەیی

ناسری ئێرانپوور لە تەمەنی نێومنداڵی و لاوەتیدا لایەنگری ڕێکخراوی چریکە فیدائێکانی خەڵکی ئێران و پاشان ڕێکخراوی فیدائیانی خەڵکی ئێران (ئەکسەرییەت) بووە. ماوەیەک لە ئاڵمان لە ناو ڕێزەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران ـ ڕێبەرایەتی شۆڕشگێڕ چالاکی سیاسی هەبووە. ناوبراو ئێستا چالاکێکی مەدەنی سەربەستە و سەر بە هیچ ڕێکخراوەیەکی سیاسی نییە، تەنیا لە ساڵی 1370وە ئەندامی "ناوەندی لێکۆڵینەوەی کوردە" لە ئاڵمان.

4. بیروباوەڕی سیاسی

ناسری ئێرانپوور ئەمڕۆ خۆی بە مرۆڤێکی سۆسیال ـ دێمۆکرات و لایەنگری فێدڕالیسم و دێمۆکراسی و دیاری کردنی مافی چارەنووسی کورد لە ئێران بە شێوەی ڕێفراندۆم دەزانێ‌و لە پەیوەندی لە گەڵ مانەوە یا نەمانەوە لە چوارچێوەی ئێراندا دەڵێ کە: "بڕیاردان لە سەر ئەم پرسە ئێستا زووییە و دەگەڕێتەوە سەر وەی کە لە نیزامی داهاتووی ئێراندا چ مافێک بۆ کورد دەستەبەر دەکرێ." ناوبراو پێی وایە ئەگەر مافی نەتەوایەتی چ بە شێوەی مافی شارومەندی و چ بە شێوەی مافی کۆلێکتیو وەک نەتەوەیەک دابین بکرێ، هیچ پێویستی بە جیابوونەوە لە ئێران ناکا، بەڵام هەڵەشە کە بە هەر قیمەتێک سوێند بە تەواوەتی خاکی ئێران بخوێین. ناوبراو بە تایبەتی جووڵانەوەی کوردی پێ بزووتنەوەیەکی ڕەوای نەتەوایەتییە، نەک ناسیۆنالیستی.

هۆیەکانی دامەزراندنی فێدڕالیسم

سۆران پالانی

وێڕای ماندوونەبوون، من چەند پرسیارم هەیە:

1. **هۆکارەکانی پەنا بردنە بەر سیستمی فیدراڵی لە ئێران داچی یە؟**
2. **تا چەند ئەم سیستمە دەرفەتی سەرکەوتنی لە ئێران دا هەیە؟**
3. **کێشەی سەرەکی نەتەوەکانی ئێران لە گەڵ حکومەتی ناوەندی چی یە؟**
4. **تۆ سیستمی یاسایی بەڕێوەبردنی دەوڵەت لە ئێرانی ئیسلامی دا چۆن پێناسە دەکەی؟**

لە گەڵ ڕێزدا
سۆران پالانی

کاک سۆرانی هێژا،

سڵاو و سپاس بۆ ئێوە.

1. شەش هۆکار بۆ دامەزراندنی سیستەمی فێدڕالیسم دەست نیشان دەکرێن کە بە تەرکیبی جۆراجۆر لە هەموو پێکهاتەیەکی فێدڕاڵدا دەدیترێن. ئەم هۆیانە

یەک. ئەخلاقین: ئەم نیزامە لە باری ئەخلاقییەوە ڕێبازێکە بۆ مسۆگەرکردنی ئەسڵی "سوبسیدیاریتی". ئەم ئەسڵە دەڵێ کە کاتی دابەشکردنی مافەکان و ئەرکەکان دەبێ لە خوارترین ئاست (یاخود سەتحی) ئەم وڵاتە (واتە ئاستی مەحەللی یا شارەکان) پرسیار بکردرێ کە گەلۆ ئەم یا ئەو ئەرکەی حکومەتی پێ جێبەجێ دەکردرێ کە بدرێ بە وی. پاشان هەر ئەرکێکی دەوڵەتی کە ماوە بۆ سەتحێکی سەرەوەتر، واتا ئەیالەتی، بنێردرێ و ئەم پرسیارەی هەر بەم چەشنە لە وێش بکەن. پاشان هەرچی ماوە بەڕێی بکەنە سەتحی سەرتر، واتا فێدڕاڵ. ئەم ئەسڵە بە مانای دابەشکردنی ئەرک و مافەکانە لە خوارەوە بۆ سەرێ و نە بە پێچەوانەکەی. لە باری ئەخلاقییەوە باشترە لەم شوێنەی کە پرسێک دێتە گۆڕێ، بڕیاری لەسەر بدرێ و جێبەجێ بکردرێ، نەک لە ناوەند و شوێن و لە لایەن کەسان و ئۆرگانگەلێک کە پەیوەندێکی ئەوتۆیان بەم تەوەرەوە نییە.

دوو. دێمۆکراتیکن: ئەم سیستەمە بە هۆی وەی کە لەویدا وێڕای دابەشکردنی بەرینایی هێزی حکومەتی بە دەوڵەت و پارلمان و داد، دابەشکردنێکی قولایی ئەم هێزەش دەکردرێ بەینی حکومەتی فێدڕاڵ، حکومەتەکانی ئەیالەتی و ناوچە و شارەکان و هەرووەتر بە هۆی وەی کە خەڵک لە جیات یەک پارلمان (ناوەندی)، سێ پارلمانان هەڵدەبژێرن (پارلمانی شار یا ناوچە، پارلمانی ئەیالەتی و پارلمانی فێدڕاڵ) و بە هۆی وەی کە بڕیارەکان لە نیزیک لە خەڵکەوە دەدرێن و لە لایەن کەسانێک کە خەڵک دەیان ناسن دێمۆکراتیکترە، تەنانەت بەنیسبەت وڵاتانی ناوەندگەرای دێمۆکراتیک.

سێ. جۆغرافیایین: هیندێ جار وڵاتەکان ئەوەندە گەورەن کە حکومەت کردن لە ناوەندێکی دوورەوە لەباری تێکنیکییەوە زەحمەتە و لە باری دێمۆکراتیکەوە پرگرفتە. هەر بۆیە دابەشکردنی وڵات بە چەند سەتح و حکومەت، کاری دەوڵەتی هەم هاسانتر دەکاتەوە و هەم دێمۆکراتیکترە (بۆ وێنە بەهۆی وەی کە خەڵک ڕاستەوخۆ لە ناوچەی خۆی دەوڵەت و پارلمانی خۆی هەڵدەبژێرێ، وێڕای وەی کە بۆ حکومەتی ناوەندیش نوێنەرانی خۆی هەڵدەبژێرێ).

چوار. مێژوویین: مێژووی چەند وڵاتێک بە مە دەسەلمێنێ کە ئەم وڵاتانە یا لە کۆنفێدڕالیسمەوە بە فێدڕالیسم گەیشتوون (وەک ئەمریکا) یا چەند ناوچە پێکەوە یەکیان گرتووە و فێدڕالیسمیان پێک

هێناوه (وەک سویس) یان لە سیستەمێکی زۆرناوەندییەوە ڕوویان لە پێکهاتەی فێدڕالیسم کردووە (وەک بێلژیک).

پێنج. ئابورین: داڕشتنی سیاسەتی ئابوری لە ناوچەکان باشترە تا لە ناوەندێکی دوور کە بە پێی ئەزموون نە شارەزاییان لە سەر ئەم ناوچانە هەیە و نە دەتوانن وەک خەڵکی خودی ئەم ناوچانە باش و خراپ و زەرەر و قازانجی ناوچەکان بناسن. داڕشتنی سیاسەتی ئابوری لە ناوەندەوە بەتایبەتی لە وڵاتێک چەتوونە کە پێکهاتەی جوغرافیایی و ئاووهەوایی جۆراجۆری هەبێ. بۆ وێنە گەلۆ کەسێک کە مەشهەد گەورە بووبێ، لە ئیسفەهان دەرسی زانکۆی خوێندبێ و لە تاران لە وەزارەتی ئابوری کار بکا، دەتوانێ وەک کەسێک کە لە کوردستان گەورە بووبێ و دەرسی خوێندبێ، دەرد و گرفتەکانی ناوچەی کوردستان بناسێ و ڕێگا و پرۆژەی چارەسەریان بۆ ببینێتەوە؟ هەروەتر جۆراجۆری پێکهاتە و بنچینەی ئابوری و شێوەی ژیانی ناوچەکان، ئاست ورادەی جۆراجۆری پێشکەوتن و پێشنەکەوتنی وان سیاسەتی جۆربەجۆری ئابوری دەخوازێ. بۆ وێنە ئابوری تەورێز، سنە و ڕەشت و زاهدان و پێداویستییەکانیان زۆر جیاوازن. بەم پێیەش یەک سیاسەتی ئابوری واحیدیش لە هەمووی ئەم ناوچانە ناتوانێ ئەنجام و ئاکامی بەکەڵکی بۆ خەڵکی هەبێ.

شەش. قەومی ـ نەتەوەیین: ئەگەر هیچ یەک لەم هۆیانەی سەرەوە موزووعییەتی نەبێ، تەنیا جۆراجۆری پێکهاتەی قەومی و نەتەوەیی وڵاتێک ڕێگایەکی دیکەتان پێ ناهێڵێ جگە لە دامەزراندنی نیزامێکی فێدڕاڵ. حکومەتی ناوەندی لە سیستەمی ناوەندیدا هەموو ئیمکان و دەرەتان و هێزی سیاسی و ئابوری و فەرهەنگی و پەروەردەیی، مێدیایی و نیزامی لە ناوچەیەکی تەنیا یەک قەوم و نەتەوە کۆدەکاتەوە و نەتەوە و قەومەکانی تر دەخاتە پەڕاوێزەوە، تەنانەت ئەگەر زۆریش "دێمۆکراتیک" بێ. ئازادی و دێمۆکراسی ڕاستەقینە لە نیزامی ناوەندیدا پێشێلدەکردرێن، چونکە زۆرینە هەمیشە زۆرینە دەمێنێ و کەمینە هەمیشە کەمینە. ئەوەش لەخۆیدا درەنگ یا زوو کێشە دروست دەکا و دەبێتە هۆی لێکترازانی ئەو وڵاتە. فێدڕالیسم ڕێگایەکە بۆ دەستەبەرکردنی مافەکانی پێکهاتە نەتەوەکانی وڵات، بۆ بەشداریکردنیان لە حکومەتی ناوەندی و سپاردنی حکومەتی ناوچەیی بە دەست خۆیان. تەنیا لەم ڕێگاشەوە دەتواندرێ ئەم نەتەوانە ڕازی بکردرێن کە جیا نەبنەوە. هەر ناوەندێکی بە هێز لە وڵاتی فرەنەتەوەییدا دەبێتە هۆی وەی کە نەتەوەکانی لە پەراوێزخراو بێنێتە سەر ئەم باوەڕە کە ڕێگایەکیان جگە لە پێکهێنانی حکومەتی خۆیان نییە، چونکە حکومەتی ناوەندی بە ئی خۆیان ناناسن.

(بۆ درێژنەبوونەوەی باسەکە لێرەدا تکایە بڕوانە وتاری **"نظریاتی پیرامون فدرالیسم"** (بابەتی ژمارە 3)، **"آزادی و دمکراسی در کشورهای چند قومی"** (بابەتی ژمارە 38) لە ماڵپەڕی iran-federal.com دا. سرنجتان هەروەتر بۆ دوو دیمانە کە **"سایت انتگراسیون ایرانیان در آلمان"** لە گەڵ منی کردووە و لە ژێر سەردێڕی **"پرسش و پاسخ مربوط به فدرالیسم در آلمان"** (بابەتی ژمارە 16) و **"نگاهی به فدرالیسم در آلمان پس از رفرم"** (بابەتی ژمارە 60) لە هەمان ماڵپەڕ ڕادەکێشم.)

2. ئەم سیستەمە هەر ئەوەندەی دەرفەتی سەرکەوتنی لە ئێراندا هەیە کە دێمۆکراسی هەیەتی. شانسی سەرکەوتنی ئەم سیستەمە، بە هەر حاڵ، لە سیستەمێکی ناوەندگەرا و لە پێکهێنانی حکومەتگەلێکی سەربەخۆ لە لایەن نەتەوەکانی جۆراجۆری ئێران زۆر زۆرترە. ئەزقەزا تایبەتمەندی ئێران ئەوەمان پێ دەسەلمێنێ کە ڕێگایەکی دیکەمان نییە، جگە لە دامەزراندنی ئەم سیستەمە لە ئێران. ئەم وڵاتە تەنانەت تا حکومەتی رزاشا ناناوەندی بووە و لە بەڵگە مێژووییەکان "مەمالێکی مەحروسەی ئێران"

ناوبردراوە. "یاسای ئەنجومەنەکانی ئەیالەتی و ولایەتی" لە سەرەتای شۆڕشی مەشروتە بە لەبەر چاوگرتنی ئەم ڕاستییە گەڵاڵە کرا. دەبێ ئەوەش لە بەر چاو بگرین کە بە هۆی وەی کە نوێنەرانی فکری نەتەوەژێردەستەکانی ئێرانیش لە چەند ساڵی ڕابردوودا هاتوونە سەر ئەم باوەڕەی کە حکومەتێکی ناناوەندی و فێدڕالیان دەوێ، شانسی ئەم سیستەمە بە نیسبەت ڕابردوو زۆر زۆرتریش بووە. زەمانێک بوو کە تەنیا کورد ئەم داخوازییەی هەبوو، کە چی فێدڕالیسم ئەورۆ بۆتە گۆتاری زاڵ تەنانەت بە سەر ئەم هێزانەیدا کە خۆیان بە "ئێرانی" پێناسە دەکەن.

(بڕوانە وتاری "**سخنی در باب تفاوت خودمختاری با فدرالیسم**" لە هەمان سایت.)

3. کێشەی سەرەکی نەتەوەکانی ئێران لە گەڵ حکومەت شووینیسم و ئاسیمیلاسیۆن و زوڵم و زۆری سیاسی، ئابوری، فەرهەنگی و بە کورتی هەمەلایەنەیە. ئەم نەتەوانە خاوەن مافی بڕیاردان لە سەر خۆیان نین. بۆ وێنە کورد نە لە حکومەتی ناوەندی بەشدارە و نە لە وڵات و خاک و زێدەی خۆی دەتوانێ چارەنووسی خۆی دیاری بکا. ئاکامی ئەم سیاسەتە شووینیستییە وەدواکەوتوویی کوردستانە لە هەموو بوارەکاندا، سەرکوتە لە بواری سیاسی و فەرهەنگییەوە. کێشەی کورد و نەتەوە ژێردەستەکانی تر کۆبوونەوەی هەموو هێزی سیاسی، ئابوری، فەرهەنگی و هیتر لە دەست یەک یا دوو نەتەوەی باڵادەستە و کەڵەکەبوونی گرفتێکی زۆر لە ناوچەکانی نەتەوەژێردەستەکانی ئێران. ئەم شووینیسمە قەومییە، ئائینییە، سیاسییە، جینسییە، فەرهەنگییە و تەنیا ناگەڕێتەوە سەر حکومەت و دەوڵەتی "کۆماری" ئیسلامی ئێران، بەڵکوو نیزامی سیاسی ئێران لانی کەم لە هەشتا ساڵی ڕابردوودا لە سەر بنەمای ئەم ستەمانە دامەزراوە.

(بۆ وێنە بڕوانە وتاری "**مفاهیم اجتماعی در تعارض با واقعیات اجتماعی**" لە سایتی ناوبراو.)

4. ئەوەی کە سیستەمی یاسایی حکومەتی ئێران چۆن پێناسە دەکەم، لە زۆر شوێنی ئەم نووسراوەدا باسی کراوە، بەڵام بۆ بێ‌وڵامنەمانەوەی پرسیارەکەت لێرەدا دووپاتی دەکەمە کە نیزامی سیاسی و یاسایی ئێران، نیزامێکی دیکتاتۆرییە، ئیستیبدادییە، تۆتالیتێرە، سێنترالیستییە، کلێریکالیستییە، میلیتاریستییە، وەپاشکەتوویە، پاتریالشالیستییە و شووینیستی قەومی و ئائینی و جینسییە. هەر یەک لەمانە لە وانەیە تایبەتمەندێکی تەنیا وڵاتێک بن، بەڵام هەموویان لە حکومەتی ئیسلامی ئێران دەدیترێن یان باشترە بڵێن بنەماکانی ئەم حکومەتەن.

سەربەخۆیی یان فیدڕالیسم؟

پەرێز

وێڕای هیوای سەرکەوتن بۆ کاک ناسر

لە بەر ئەوەی ناسراوییەکی ئەوتۆم لەسەر جەنابت نیە پرسیارەکانم لە چوارچێوەی ئەو بەشەی کە وەک بیروباوەڕی سیاسی بەڕێزتان پێناسەکراوە دەردەبڕم:

1. **ئەوەی کە بەڕێزتان ناوی "مافی شاروەندی" یان "مافی کۆلەکتیف"تان لێناوە، کەی لە وڵاتێکی وەک ئێران دێتەدی؟ ئایا نەتەوەی کورد و نەتەوەکانی بندەستکراوی ناو سنوری ناولێنراوی ئێران دەبێ چاوەڕوانی ئەوە بن کە نەتەوەی سەردەست و چەپ و ڕاستی ئەو نەتەوە کە لە ئەوپەڕی بێدەسەڵاتیانەوە تا دەسەڵاتدارەکانی، لە چاکیانەوە بۆ خراپیان، ئامادە نین دیان بە ماف و ئازادییەکانی نەتەوە بندەستکراوەکانی ناو ئەو چوارچێوە سەپاوەدا بنێن، تا تێدەگەن و سەرەنجام بەخێری خۆیان مافی "شاروەندی" یان "مافی کۆلێکتیف"دەدەن بە بندەستەکانیان؟**
2. **ئایا کورد وەک نەتەوە کە لەمێژە لە پێناوی مافەکانی و سەربەخۆیی وڵاتەکەیدا خەبات دەکات، چ حەوجێی بەوەیە چاوەڕوان بێت و بۆ نابێ لەجیاتی چاوەڕوانی بۆخۆی خاوەنی پرۆژە بێت و پێشڕەوی لێکهەڵوەشانی ئەوسنورە زۆرەملیە بێت؟**
3. **ئایا لە بنەڕەتدا چ پێداویستیەک هەیە کە کورد بەنرخی گران یان هەرزان سوێند بۆ پاراستنی "تەواوییەتی ئەرزی" بخوات؟ یان ئێران چ خێرێکی بۆ نەتەوەی ئێمە هە بووە تا نرخی ئەوەی هەبێت بە نرخێکی زۆر یان کەم سوێندی پێبخورێ؟**
4. **"مافی دیاری کردنی چارەنووسی" کورد لە ئێران بە شێوەی ڕێفراندۆم" کە بەڕێزتان بڕواتان پێی هەیە، لێکدانەوەی فرەی دەکرێ لەسەر بکرێ. مەبەستی ئێوە لەو شێوازە چیە؟ ئایا مەبەستت ئەوەیە کورد بە ڕێفراندۆم پێوەندی خۆی لەگەڵ نەتەوەکانی دیکە دەدات و بڕیار لەسەر چارەنووسی خۆی بدا؟ یان وەک هەندێک خەڵکی دیکە مەبەستت ئەوەیە کە ڕێفراندۆمێک کە هەموو نەتەوە بندەستکراوەکان بەشداری تێدا بکەن؟!**

بەهیوای سەرکەوتنتان لە ژیان و خەباتی ڕۆژانەتاندا

کاک پەرێزی هێژا،

سڵاو بۆ ئێوەی بەڕێز و سپاس بۆ پرسیارە گرینگەکانتان. ڕاستییەکەی ئەوەیە کە لەسەر بەشێکی ئەم پرسانە لێدوانم هەبووە. لێرەدا هەوڵ دەدەم تەنیا بە چەند دێڕ بیروڕای خۆمتان لە مەڕ ئەم تەوەرە بۆ دەرببڕم:

(بۆ وێنە سرنجتان بۆ وتاری **"نە در بارەی هم، کە با هم سخن گوییم"** ڕادەکێشم کە لەوێدا بڕێک بە تێروتەسەلی باسی بۆ وێنە "تەواوەتی عەرزیی ئێران"م کردووە.)

بە بڕوای من دەبێ سیستەمی دێمۆکراتیک و فیدڕاڵی داهاتووی ئێران لە پەیوەندی لە گەڵ نەتەوەکانی ئێران لە سەر سێ بناغە دابمەزرێ:

یەک: مافی دیاری کردنی دەرەکی و ناوەکی چارەنووس (بڕیاردان لە سەر مانەوە یاخود نەمانەوە لە چوارچێوەی ئێران و هەروەتر بڕیاردان لە سەر دیاری کردنی نیزامی سیاسی و ئابوری و فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی لە ناو خودی کوردستان، ئەگەر بڕیاردرا لە ئێراندا بمێیننەوە)،

دوو: ماف و مکانیسمی بەرگری کردن لە کەمایەتییە نەتەوایەتییەکان (هەروەک دەزانین دیاری کردنی سنوورێک کە لەمبەر و لەوبەری بە تەواوەتی دوو نەتەوەی جیاوازی تێدا بژی مەحاڵە، بەم واتایە کە هەمیشە کەمینەیەک لەمبەر یا لەوبەر و یا لە هەردووک لای سنوور دەمێننەوە، بۆ وێنە کورد لە ئازەربایجان، یا ئازەری لە کوردستان. بۆ وەی کە مافی ئەم کەمایەتییانەش نەخورێ، پێویستمان بە یاسای بەرگری کردن لە مافەکانی کەمینە نەتەوایەتییەکان هەیە) و

سێ: مافی شاروەندی تەواو (ئەو مافەش لە پەیوەندەی لە گەڵ ئەم باسە بەم مانایەیە کە ئەگەر بێتوو کەسێک نە لەناو ئەیالەتەکەی خۆی، نە وەک کەمینە لە ئەیالەتێکی جیران، بەڵکوو وەک تاک لەو

سەری وڵات ژیا، دەبێ مافی شارومەندی وەک خوێندن بە زمانی دایکی خۆی و مکاتیبە لە گەڵ دەوڵەتی فێدڕاڵ بەو زمانەی کە بۆ خۆی پێی خۆشە هەبێ، بۆ وێنە ئەگەر کوردێک لە شیراز بژی، یا فارسێک لە سنە).

مەبەستیش لە مافی شارومەندی مافی تاکە کەسییە و لە مافی کۆلێکتیڤ مافی جەمعی و جەماوەری وەک مافی دیاری کردنی چارەنووسی خۆ لە ڕێفراندومێکدا. کە وایە تەنیا کوردە کە بڕیار لە سەر چارەنووسی کورد دەدا، نەک لایەنێک، دەوڵەتێک یا نەتەوەیەکی تر. ڕێفراندوم و ڕاپرسی و هەڵبژاردنیش لە سەر چارەنووسی کورد چ بۆ دیاری کردنی مانەوە یا نەمانەوە لە ئێران و چ بۆ دیاری کردنی نیزامی سیاسی لە ناو خۆی کوردستان، تەنیا لە کوردستان دەکردرێ و نەک لە شوێنێکی تر.

کەسیش قەرار نییە بە خێرا خۆی ماف بە من بدا یا نەدا. بۆ وێنە فارسیش یەکێک لە لایەنەکانە وەک کورد، نە زۆرتر و نە کەمتر. بەڵام ئەوەش دەبێ بزانین کە فێدڕالیسم دوو لایەنی هەیە: یەکیان لایەنی فێدڕاڵە، لایەنێکیشیان ئەیالەتی. ئەوەی کە پەیوەندی بە ئەیالەتی کوردستانەوە هەیە، تەنیا لە کوردستان بڕیاری لە سەر دەدرێ (بۆ وێنە بۆ ڕوونکردنەوەی پرسگەلێک وەک گەلۆ لە کوردستان نیزامی پارلمانیمان دەبێ، نیزامی کۆماریمان دەبێ، نیزامی هەڵبژاردنی زۆرینە یان نیسبی‌مان دەبێ و دەیان و سەدان پرسی بچووک و گەورەی تر)، بەڵام ئەوەی کە لە ئاست فێدڕاڵەوە بڕیاری لە سەر دەدرێ، تەنیا بە مەسالیحە و سازش و سازان دەکرێ و ئێمەش تەنیا لایەنێکی ئەم قەزییەین. لێرەدایە کە دەڵێم، ئەگەر بڕیارێک دژی بەرژەوەندی کورد درا، دەبێ بێ ئەملاوئەولا بۆیان ڕوون کەینەوە کە پەسەندی ناکەین. یا ئەگەر وتیان کە "ئێمە قەبووڵ ناکەین کە ئێوە لە ئەیالەتی کوردستان وابکەن و وانەکەن"، "ئێوە تەنیا مافی شارومەندیتان هەیە و بەس"، "دەش توانن بە زمان دایکی خۆتان بخوێنن ئەویش لە پەنای زمانی فارسی"، ئەو کات دەڵەین: "سپاس بۆ ئێوە، بەڵام ئێمە تەنیا بۆ ئەم مافانەمان خەبات نەکردووە و خوێنمان نەداوە. ئێمە لە سەر مافی دیاری کردنی چارەنووس، لە سەر دامەزراندنی فێدڕالیسم، سازش و پاشەکشە ناکەین و ئەگەر ئێوە ناتوانن ئەوەی قەبووڵ بکەن، ئێمە لە سەر جیابوونەوە و دامەزراندنی وڵاتێکی سەربەخۆ بڕیار دەدەین". کە وایە ئێمە نابێ بە هەر قیمەتێک لە ئێراندا بمێنینەوە. ئێمە تەنیا لە بەرامبەر ئەم وڵاتەی ئەرک قەبووڵ دەکەین کە مافی سەداسەد بەرامبەرمان هەبێ، تەنانەت دەبێ لە سەر نەتەوەکانی وەک فارس و تورک "تەبعیزی ئەرێنی و موسبەت" بکردرێ، تا ناوچەکانی تری ئێران وەک خوزستان، بەلوچستان، تورکەمەنستان و کوردستان بە نیسبەت ڕادەی پێشکەوتنی ئابوری بێنە ئاست ڕادەی وان. کە وایە ئێمە نابێ وا بجووڵەینەوە کە ئەوان وابیر کەنەوە و هەڵسوکەوت بکەن کە ئەوان خاوەن ماڵن و ئێمەش میوان، ئەوان ئەسڵن و ئێمە فەرع.

(سرنجتان بۆ وتارێ **"در افشای شووینیسم"** و هەر وەتر بۆ نووسراوەی **"نە در بارەی هم کە با هم سخن گوییم"** لە سایتەکەم ڕادەکێشم.)

من هەمیشە وتوومە و دەیڵەمەوە کە ئەو شتەی کە ئێمە گەرەکمانە، مافە زەوتکراوەکانمانە. ئەگەر ئەو مافانە بگەڕێنەوە بۆ گەل، پێویستیمان بە جیابوونەوە نابێ. بەڵام واش نییە کە جیابوونەوەمان پێ تاوان و گوناح بێ. لە ڕوانگەی منەوە هێچ تاک و هێزێکی کوردی بۆی نییە، بە بێ شەرت و مەرج بە قەولی ئێوە "سوێند بە تەواوەتی عەرزی ئێران" بخوا، بە تایبەتی نابێ ژێر هیچ بەیان‌نامەیەک ئیمزا بکا کە ڕەستە و بەندێکی وای تێدا بێ. ئێمە چەکی سپی بە کەس نادەین. بەسسە ئیتر.

ئەوەی کە دەفەرموون، کورد دەبێ پرۆژەیەکی تایبەتی خۆی هەبێ (بە باوەڕی من چ بۆ حاڵەتی جیابوونەوە، چ بۆ مانەوە لە ئێران و دیاری کردنی نیزامی سیاسی ناو کوردستان) سەداسەد لەگەڵتانم. بەداخەوە زۆر شتمان ڕوون نییە، بەتایبەتی ستراتیژی نەتەوەیی‌مان نییە. مخابن تەنانەت بەشێک لە وانەی کە ڕساڵەتی "ناسیۆنالیسم" بۆ خۆیان قائیلیشن، جگە لە هێرش بردنە سەر ئەم یا ئەو نەتەویە، ئەم یا ئەو ڕێکخراوەی کوردی، شتێکیان پێ نییە. نە نەتەوە وا ساز دەبێ و نە دەوڵەتی نەتەوەیی. پرۆژەیەکی وا پشوویەکی درێژ و نەپسانی دەوێ و زانستی دەوێ و لە پێش هەموو شتێکدا مەتانەت و لەخۆبردوویی دەوێ. ئەوەڵین شتێک کە پێویستمان پێیەتی بەرەیەکی کوردییە کە ویستە

نەتەوایەتییەکانی خۆمانی گەڵاڵە کردبێ. کە چی بەداخەوە بەتایبەتی ئەوانەی کە خۆیان پێ "نەتەوەخواز" و "نەتەوەگەرا"یە تا ئێستا حازر بەم کارە نەبوون، بگرە لەمپەریش بوون.

ئەمن بۆخۆم بە هۆی زۆر و جۆراجۆر لە گەڵ دەوڵەتی نەتەوەیی و سەربەخۆیی کوردی نیم و پێم وایە کە لە ڕێگای نیزامێکی فێدرالەوە زووتر بە ئامانجەکانمان دەگەین. دەوڵەتی سەربەخۆ هێز و ئامراز و کەرەسەی خۆی دەوێ کە بەداخەوە نیمانە. بۆمەی کورد لە پێش هەموو شتێکدا پێویستە کە بیرێکی پتەوی نەتەوەیی لە ناو کورد بە پانایی خاکی کوردستان (ڕۆژهەلات) ساز کەین کە بەداخەوە تا ئێستا نیمانە. ئێمە ئێستا هەنگاوی هەوەڵمان هەڵنەهێناوە، کە چی دەمانهەوێ هەنگاوی ئاخر هەڵێنینەوە. نکۆڵی لەوەی ناکەم کە ئێمە سەرەڕای وەش دەتوانین داوای سەربەخۆیی بکەین. ئەمە وەک ماف ڕەواشە. بەڵام ئامانجێکە کە شەڕێکی زۆر درێژخایەنی دەوێ؛ قوربانێکی یەکجار زۆری دەوێ؛ دوژمنایەتێکی قووڵی لە گەڵ نەتەوەکانی دەوروبەر دەوێ؛ هێزێکی نەتەوەیی و نیزامی گەورەی ناخۆیی دەوێ و هەروەتر پشتیوانی ناونەتەوەیی. بەداخەوە گرفتی مە هەر حکومەتی ناوەندی نییە، بەڵکوو هەروەها دیارنەبوونی سنوورەکان و بە تایبەتی کێشە لە گەڵ نەتەوەکانی جیرانە. ئەگەر ئەمن دەڵێم کە دانی دروشمی سەربەخۆیی دروست و ئوسولی نییە، مەبەست ئەوە نییە کە ئەو مافەم قەبووڵ نییە، بەڵکوو تەنیا ئەوەیە کە ئەم دروشمە یەک) لە هەلومەرجی ئێستادا عەمەلی نییە و دوو) بە قازانج و بەژەوەندی کورد نازانم. مەبەست و ئەسڵ و ئەساسی ئەم بیرە کورد و کوردستانە، نەک ئێران و فارس. مەبەستم ئەوەیە کە تەنانەت ئەگەر ناچار کرێین ئەم ڕێگایە بڕۆین، دەبێ ئەم کارەی بە شێنی و هێمنی و بەرنامە و پرۆژەو بە تایبەتی هەنگاو بە هەنگاو بکەین. دامەزراندنی کۆمەڵگای سۆسیالیستی لە وڵاتێکی فێئۆدالی موومکین نیە و مەحکووم بە شکستە، ئەویش لە کاتێکدا کە هێزەکانی وەدواکەوتوو و فێئۆدالی لەو پەڕی هێزی خۆیانەوە دابن و هێزەکانی پێشکەوتوو و سۆسیالیستی لەو پەڕی لاوازییەوە. ئەم شتە بۆ دەوڵەتی نەتەوەییش ئیعتیباری هەیە.

دەوڵەتی نەتەوەیی، تەنانەت ئەگەر پێکهێنانی موومکینیش بێ، تەنیا کاتێک دەتوانێ بەختەوەری و پێشکەوتوویی و ئازادی و بەرابەری و ئاسایش بۆ خەڵک بێنێ کە لە سەر بنەمایەکی ئابوری، فەرهەنگی و سیاسی پێشکەوتووانە پێکهات بێ، خاوەنی سەرچاوەیماڵی بەرچاو بۆ جێبەجێکردنی پرۆژەکانی بێ کە ئەمن پێم وایە لە کوردستانی ئێران لەوەش بێبەشین. لانی کەم هیچ تاک و هێزێک تا ئێستا ڕوونی نەکردۆتەوە کە

یەک: چۆن ئەو گرفتانەی کە لەبەرامبەر پێکهێانی دەوڵەتی سەربەخۆیی دان چارەسەر دەکا و

دوو: چ نیزام و پێکهاتەیەکی سیاسی و ئابوری و فەرهەنگی لە کوردستان دادەمەزرێنێ، بە چ شێوەیەک مافی شارومەندی خەڵک و مافی گروپی کەمینەکان دابین دەکا و

سێ: سەرچاوەی مادی و ماڵی ئەم دەوڵەتە چ دەبێ.

بۆ ڕاکێشانی سرنجی جەماوەری خەڵکی کوردستان بۆ پرۆژەی سەربەخۆیی تەنیا بەس نییە کە بڵەین ئێمە جیادەبینەوە، بەڵکوو دەبێ هەروەتر بوترێ کە

یەک: بۆ جیادەبینەوە و

دوو: چۆن جیادەبینەوە و

سێ: پاش جیایی چ دەبێ.

بە کورتی، من پێم وایە کە نە بۆ چارەسەر کردنی ستەمی چینایەتی ئیلزامەن دەبێ نیزامێکی بێ چین و توێژ (سۆسیالیستی و کومونیستی) پێکبێنین و نە بۆ لابردنی ستەمی نەتەوایەتی پێویستە حەتمەن دەوڵەتی نەتەوەیی پێک بێنین. بەڵکوو بۆ چارەسەرکردنی هەر دوو کێشە باشترە نیزامێکی فێدراڵ و سۆسیال ـ دێمۆکراتیک بەنا بنەین. پێویستیش ناکا، ئەم چەشنە نیزامەی ئیختیراع بکەین. چەندین نموونەی سەرکەوتوو لە جیهاندا هەن کە دەتوانین کەڵکیان لێوەرگرین (سویس، بێلژیک، کانادا، ئیسپانیا، ئالمان، وڵاتانی ئێسکاندیناوی، ...).

دژوارییەکانی فیدڕالیسم و پرسی تێکەڵاوی کورد و ئازەری

ئەمیر کەرەمی

سڵاو بەڕێزم.

1. **پێت وانیە شیعاری فیدرالیزمی جوغرافیایی کە حیزبە کوردییەکان داوای دەکەن بۆ ئێران لە داهاتوو کێشەی زۆر گەورە بۆ ئێران‌و کوردستان دروست بکات، چونکە ئێمە هەم لە کوردستان‌و هەم لە ئێران شاری فرە نەتەوەمان زورە؟**
2. **داهاتووی شارەکانی کرماشان‌و ورمی‌و ... لە ژێر شیعاری فیدرالیزمی جوغرافیایی چون دەبینی؟**

سڵاو بۆ کاک ئەمیری بەڕێز.

ڕەنگە سەختترین پرسیارگەلێک کە لێم کرابێ، هەر ئەم پرسیارانە بن. ئێوە بە ئەگەر و ئیحتیمالاتێک ئاماژەتان کردووە کە شیاوی باس و لێکۆڵینەوەن و ناکرێ بە ساکاری بگیردرێن. ئیزن بدەن بۆ درێژتر نەبوونی باسەکە بۆچوونی خۆمتان لە چەند ڕەستەی ژێرەوە بە عەرز بگەیەنم:

فیدڕالیسم، خوڵقێنەری کێشە؟

هەڵبەت ئەو دیاردەیەی لەوانەیە کێشە دروست بکا، نەک فیدڕالیسم، بەڵکوو وەپاشکەوتوویی کۆمەڵگای ئێرانە کە خاوەنی فەرهەنگی دیمۆکراتیک نەبووە. تەنانەت ئەگەر دێمۆکراسیش دابمەزرێ، لە سەرەتا کێشەی زۆرمان لە ئێران دەبێ. چونکە دێمۆکراسیش وەک فێدڕالیسم پەیوەندی بەدابەشکردنی ماف و هێز هەیە. ئەوانەی کە تا ئێستا خاوەنی هەموو ماف و ئیمتیاز و هێزێک لەم وڵاتە بوون، زەحمەتە بە ئاسانی بڵێن کە "فەرموون، ئەوەش بەشە زەوتکراوەکانی ئێوەیە کە تا ئێستا لە لای مە بووە". باسی فێدڕالیسم ناکەم. کام وڵاتی دێمۆکراتیکی دنیا هەیە کە بێ گرفت و تەنانەت خوێنڕێژی و قوربانی بە دێمۆکراسی گەیشت بێ؟ کام وڵات هەیە کە سۆسیالیسمی تێدا دامەزرابێ و شەڕێکی ناوخۆیی زۆری لێنەکرابێ؟ با لە دێمۆکراسی و سۆسیالیسمیش گەڕێین. کام وڵاتی سێنترالیستی هەیە کە خوێنێکی زۆری "بۆ پاراستنی سنوورەکانی" و بۆ هێشتنەوەی ئیمتیازەکانی سیاسی و ئابوری و ... لە دەست نەتەوە، قەوم، حیزب و تاقمێکی دەسەڵاتدار نەڕشت بێ؟ مەگەر هەر ئەو حکومەتە "مێهروەرزە"ی ئێران لە پێناو دامەزراندن و بەرگری کردن لە نیزامی ئیسلامیستی خۆی گیانی کەم ئینسانی هەستاند؟ مەگەر تورکییەی کەمالیست و شووینیست کەمی لە ئەرمەنی و کورد کوشت؟ مەگەر عێراق و سوورییە کەمیان لە پێناو پاراستنی "تەواوەتی خاکی' خۆیان جینایەت کردووە؟ لەمانەش گەڕێین. مەگەر کورد بۆ خودموختاری کەمی تا ئێستا قوربانی داوە؟
ئەوە دیکتاتۆرییە کە دەبێتە هۆی وەی کە ئاڵوگۆڕی سیاسی بێ خوێنڕێژی پێک نەیە، تەنانەت ئەگەر کەس باسی فێدڕالیسمیش نەکا. هۆیەکەشی ئەوەیە کە فەرهەنگی تەعامولی سیاسی لە ئێران نییە، تەحەززوب ڕیشەی نییە، مێدیای سەربەخۆمان نییە، زۆرەملی و توند و تیژی و ڕادیکالیسم هەر موقەددەس ماوە. بە کورتی و کوردی: فەرهەنگی حەزف و بگرە و بکوژە لە ئێمەدا زۆر بەهێزە.
بە بڕوای من ئەزموونی ئەم سێ دەیەیە سەلماندوویەتی کە سروشتی "کۆماری" ئیسلامی ئێران ئیزنی چاکسازی و ڕیفۆرم و ئیستحالە و گۆڕانی "بێ خوێنڕێژی" (وەک شیلی و ئافریقای باشوور) نادا. هەربۆیەش تێکشکانی حکومەتی ناوەندی تێکەڵ بە توندوتیژی (خشونەت) دەبێ. ئەم توندوتیژییەش دوای گۆڕانی حکومەتیش ماوەیەک هەر دەمێنێ. کە وایە، توندوتیژی لە کۆمەڵگاکەمان دایە و پەیوەندی بە فێدڕالیسمەوە نییە. ئەزقەزا فێدڕالیسم بۆ کانالیزە کردن و یاسایی کردن و دێمۆکراتیزە کردنی کێشەکان داندراوە.
ئەگەر لەسەر ئەم مەنتیقە بڕۆین کە فێدڕالیسم لەوانەیە کێشمان بۆ دروست کا، دەبێ واز لە زۆر ئامانج و ئارەزوومان بێنین، لە دێمۆکراسی، لە دابینکردنی مافەکانی کۆمەڵایەتی و نەتەوەیی و سیاسی و جینسی، لە سۆسیالیسم، لە گۆڕان بە گشتی.

ڕێگای دابینکردنی مافی نەتەوەیی

گەلۆ ڕێگا چارە ئەوەیە کە واز لە ویست و هەوڵدان بۆ گۆڕانکاری لە سیستەمی سیاسی ئێران بێنین؟ بێشک وڵامی ئەم پرسیارە ئەرێنی نییە. کە وایە ئەم گۆڕانکارییە دەبێ چۆن بێ؟ کۆمەڵێک گرفت و کێشەمان لە ئێران هەن کە دەبێ چارەسەر بکردرێن. یەکێک لەم کێشانە دەگەڕێتەوە سەر کۆبوونەوەو کەڵەکەبوونی هێزی سیاسی و ئابوری و فەرهەنگی لە ناوەند و بێبەش بوونی زۆربەی گەلانی ئێران لە بڕیاری سیاسی وڵات و خۆیان. بە هەر حاڵ، ئەمن جگە لە حکومەتی ئێران کەس و ڕێکخراوێک ناناسم کە کێشەیەک نەبینێ، هەرچەند ناونانی و پێناسەکردنی ئەم کێشەیە یەکسان نییە:

1. بەشێک دەڵێن کە سەرچاوەی کێشەکە ستەمی نەتەوایەتییە و بە دامەزراندنی دێمۆکراسی و دابینکردنی **مافی شارومەندی** چارەسەر دەکرێ. هەڵبەت بە وتەی وان کورد مافی دیاری کردنی چارەنووسی هەیە و دەتوانێ لە هەڵبژاردنێکدا بڕیار لە سەر مانەوە، یان نەمانەوە لە ئێران بدا. بەڵام ئەگەر ماوە، دەبێ بەم شێوەی کە وترا کێشەکەی چارەسەر بکردرێ.
(بۆ وێنە بڕوانە بۆچوونەکانی حیزبی کومونیستی ئێران و کۆمەڵە، سازمانی کوردستانی ئەم حیزبە.)

2. بەشێکی تر دەڵێن کە "ئەقوامی" ئێران موشکیلەیەکیان لە گەڵ یەکتر نییە و هەموو "نەتەوەی ئێران" پێک دێنن و هەموو ئێرانێک دەبێ مافی بەرامبەری شارومەندی هەبێ، لە ڕابردوو هەڵەی بێمەبەست کراون. لە داهاتوودا ڕادەیەک لە تەمەرکوززودایی و پێکهێنانی **"حکومەتی مەحەللی"** و دانی مافی ئیداری و ئیجرایی بە وان پێویستە، بەڵام فێدڕالیسم لە ڕوانگەی وان بیانوو و پێشەکییەکە بۆ جیایی لە ئێران، هەربۆیە نەیاری ئەم سیستەمەن.
(بڕوانە بۆ وێنە بەرنامەی حیزبی مەشروتەی ئێران.)

3. لایەنێک دەڵێ کە ستەمی نەتەوایەتی لە ئێران مەوزووعییەتی نەبووە. کێشەی کوردستان تایبەتییە و کورد لە ڕاپرسییەکدا دەتوانێ بڕیاری جیابوونەوە بدا، بەڵام خودموختاری و فێدڕالیسم وەپاشکەوتووانەن، تەنیا **مافی بەرامبەری شارومەندی** بەسە.
(بڕوانە بۆ وێنە هەڵوێستی حیزبی کومونیستی کرێکاری ئێران.)

4. لایەنێک دەڵێ کە فێدڕالیسم کێشەی کورد و نەتەوەکانی ئێران چارەسەر ناکا. ڕێگاچارەی دروست **کۆنفێدڕالیسمە**.
(بڕوانە هەڵوێستی پارتی ژیانی ئازادی کوردستان ـ پژاک.)

5. کۆمەڵێک حیزب و ڕێکخراوی سەر بە نەتەوەکانی غەیری فارسی ئێران هەن کە بە هۆی جۆراجۆر لەسەر ئەم بڕوایەن کە کێشەکە (ستەمی نەتەوایەتی) بە فێدڕالیسم حەل نابێ و باشتر ئەوەیە کە داوای **سەربەخۆیی** بکردرێ. هەر بۆیەش سەربەخۆییخوازن.
(بۆ وێنە بڕوانە بەرنامە پاری ئازادی کوردستان، پارتی سەربەستی کوردستان، ...)

6. کۆمەڵێک حیزب و ڕێکخراوی دیکە هەن کە **فێدڕالیسم** بە باشترین سیستەمی سیاسی بۆ لەبەین بردنی ستەمی نەتەوایەتی و پێکەوەژیانی گەلانی ئێران دەزانن، هەر چەند ئەم حیزبانەش دوو دەستەن:
   - دەستەیەکیان کە هێزە چەپەکانی میانەڕۆی ئێرانن، لە ناوەرۆکدا زۆرتر **فێدڕالیسمی سیاسی ـ یاسایی ـ ئیداریان** پێ باشترە (بڕوانەی بەرنامەی سازمانی سۆسیالیستەکانی شۆڕشگێر، فیدائیانی خەڵک (ئەکسەرییەت)، فیدائیانی کومونیست، ڕاهی کارگەر، ...)، هەر چەند زۆر دژی فێدڕالیسمی جوغرافی ـ نەتەوەییش نین.
   - دەستەی دووهەمیان کە زۆرتر سەر بە نەتەوە بندەستەکانن، بۆ وێنە حیزبی دێمۆکراتی کوردستان (+ - ئێران) و حیزبی کۆمەڵەی شۆڕشگێڕی زەحمەتکێشانی کوردستانی ئێران (هەر دوو باڵی)، **فێدڕالیسمی جوغرافی و نەتەوەیی** داوا دەکەن.

من پێم وایە کە دێمۆکراسی، بەم شێوەی کە هیندێک لایەن گەڵاڵەیان کردووە و زۆرتر مەبەستیان دێمۆکراسی زۆرینەیە، هەروەتر مافی شارومەندی کە مافی تاکە کەسییە و نە گروپی، کێشەکەمان کە سیاسی و پەیوەندی بە نیزامی حکومەتی داوەو سەرچاوەکەی ستەمی نەتەوایەتی، یانی ستەم لە نەتەوەیەکە، چارەسەر ناکا (هەروەک مافی شارومەندی ستەمی جینسی و کۆمەڵایەتی حەل ناکا). هەر وەتر بڕوام بە دروستی هەڵگرتنی دروشمی سەربەخۆیی بە زۆر هۆوە، بە تایبەتی بە هۆی غەیرەئوسولی و غەیرەپراکتیکی بوونی نییە، هەر چەند وەک مافێکی ڕەوا قەت نابێ ڕەتی کەینەوە و یا نکۆڵی لێبکەین. بە باوەڕی من دەبێ بە ڕوونی و شەفافییەتەوە بوترێ کە بە خواست و ئیرادەی خۆمان لە چوارچێوی ئێران دەمێنینەوە، بەڵام ئەگەر دیسان لە پەراوێزدا بمێنینەوە و بڕیاردەری ژیانمان کەسانێکی تر بن، باکمان لە جیابوونەوە نییە. ئەگەر مافمان زەوت کرێ، سنوور و تەواوەتی عەرزی ئێران نە تەنیا بۆ ئێمە هیچ تەقەددوسێک، بەڵکوو تەنانەت هیچ بایەخیشی نابێ. بە کورتی دەبێ ئەوە وتاری ئێمە بێ. کۆنفێدڕالیسمیش پێ سیستەمێکی غەیری واقێعییە، بەم هۆیەی کە تەنانەت یەک جارانیش ئەزموونی سەرکەوتووی نەبووە، هەروەتر بۆ وەی کە پارسەنگی هێز ئەم ئێزنەی نادا. دێسێنترالیزمیش بۆ ئەو کێشەیە پێ لاوازە، چونکە مافی بڕیاردان هەر لە ناوەندا دەمێنێتەوە، تەقسیماتی جوغرافیایی (دابەشکردنی ئوستانەکان) دەست لێنادرێ، پێش ئاسیمیلاسیۆن ناگرێ، تەنانەت مافی کەمینەمان نابێ، چونکە کەمینە و زۆرینە بەرەسمییەت ناناسرێ. شیاوی باسە کە "حکومەتی مەحەللی" تایبەتمەندی سیستەمی دێسێنترالە، نە فێدڕاڵ. لە حکومەتی فێدڕاڵ سێ ئاست (سەتحی) بڕیاردانمان هەیە: ئاستی فێدڕاڵ، ئاستی ئەیالەتی یا ناوچەیی (regional)، ئاستی مەحەللی یا شاری (lokal)، لە کاتێکدا لە سیستەمی دێسێنترال تەنیا دوو سەتحمان هەیە کە یەکیان سەتحی ناوەندە، ئەوی تریان مەحەللی یا شاری.

(لە داهاتوودا هەوڵ دەدەم ئەم پرسەی زۆرتر بخەمە بەرباس. بەڵام لێرەدا سرنجتان بۆ وتاری **"تمرکززدایی در اروپا"**، بابەتی ژمارە 36 لە بەشی ئارشیوی سایتی iran-federal.com ڕادەکێشم.)

دەی، ئەوەی دەمێنێتەوە فێدڕالیسمە کە پێم ڕێگا و سیستەمێکی کارسازە بۆ ئەم مەبەستەی کە هەمانە: بەشداری کردن لە حکومەتی ناوەندی و پێهێنانی حکومەتی ئەیالەتی.

بەڵام بە لەبەر چاوگرتنی ئەم گرفتەی کە باستان کردووە (دیاری نەبوونی سنووری نەتەوەکان و تێکەڵاوی وان لە هەندێ شار) پێموایە کە دەبێ زۆر بە وردی و ژیری بچینە پێشێ. دەزانین لە کاتی وادا هێزە فاشیستی و شووینیستی و فاناتیک و وەپاشکەوتووکان بێکار دانانیشن. هەروەتر ئەزموونی کوردستانی باشوور سەلماندی کە حکومەتی تورکییە لە دەستتێوەردان لە کاروباری بەشەکانی تری کوردستان ڕاناوەستێ. تەواوی هەوڵمان دەبێ ئەوە بێ کە ئەم پرسە بە بێ کێشەی زۆر حەل بێ.

بۆ ئەم مەبەستە پێم باشترە کە هەر لەسەرەتاوە هەنگاوی زۆر گەورە نەهاوێین. هەنگاوگەلێکی "چکۆڵە" زۆرتر و زووترمان لە مەبەست نیزیک دەکەنەوە. لەم پەیوەندییەدا بە باشتر دەزانم کە سەرەتا لە فێدڕالیسمێک کە لەسەر بنەمای یەک نەتەوە و یەک زمان دانەمەزرابێ دەست پێبکەین و بەرەبەرە بەرەو فێدڕالیسمێکی نەتەوەیی بچینە پێشێ. ڕەنگە هەر لە قۆناغی فێدڕالیسمی غەیری قەومی ـ نەتەوەیی بەم ئەنجام و ئاکامە بگەین کە ئەمە ـ تەنانەت بە ڕەچاوکردنی بەرژەوەندی نەتەوەییشمان ـ زۆرتمان بە قازانجە. بە هەر حاڵ، لە ئێران دەتواندرێ نیزامێکی فێدڕالیستی، بۆ وێنە بەم چەشنەی کە ڕێکخراوە چەپ و سۆسیالیستییەکانی ئێران داوای دەکەن، دابمەزرێ، بەڵام بەم مەرجەی کە لە یاسای بنەڕەتیدا بگونجێندرێ کە دوو ئەیالەت بۆیان هەیە، ببنە یەک، یاخود یەک یان چەند شار لە ئەیالەتێک جیا ببنەوە و پەیوەست بن بە ئەیالەتێکی تر. پێوەر دەبێ ڕاپرسی بێ و بەس. شایانی ئاماژەیە کە ئەم چەشنە فێدڕالیسمە فێدڕالیسمی ئیداری ـ ئیجرایی نییە، بەڵکوو سیاسی و نەتەوەییە، تەنیا بەم جیاوازییە کە سنوورەکان سەداسەد بە پێی نەتەوە و زمان نییە و هەر نەتەوەیەک لە سەرەتا لە جیات یەک، چەند ئەیالەتی دەبێ. ئەوانەش پاش چەند ساڵان بڕیاردەدەن کە گەلۆ ببن بە یەک ئەیالەت یا هەر وەک خۆیان بمێننەوە. لە ڕاستیدا ئەوە تێکەڵاوێکە لەم دوو چەشنە فێدڕالیسمەی کە لەسەرەوە باسی کرا. بەم مانایەی کە لەو شوێنەی کە خەڵک پێیان خۆشە سنورەکانی ئێداری ئەمڕۆ بهێڵنەوە

و تەنیا لە چوارچێوەی هەر یەک لەم سنورانەدا ستروکتور و پێکهاتەو و ئۆرگانەکانی فێدراڵ ساز بکردرێ، با ئەم کارە بکردرێ. لەم شوێنانەش کە خەڵک گەرەکیانە کە پێکەوە بژین، باشترە چەند ئوستان بکرێنە یک ئەیالەت، بۆ وێنە ئەیالەتی کوردستان.

شیاوی باسە کە تێکەڵاوی دوو یا چەند نەتەوە لە یەک شار یا یەک ناوچە تایبەتمەندی تەنیا ئێران نییە. کام وڵاتی فێدراڵ لە دنیادا دەتوانین نێو بەرین کە ئەم دیاردەیەی نەبێ؟ بڕوانینە سویس، هێند، بێلژیک، کانادا، ئیسپانیا؛ هیچکام لەم وڵاتە فێدراڵانە بێ شار و ناوچەی لە باری زمانی، قەومی و نەتەوەییەوە تێکەڵاو نین. تەنانەت لە وڵاتی چکۆلەی سویس چەند کانتۆن (ئەیالەت) چەند زمانەن. ئەم دیاردەیە لە بێلژێیک ئاڵۆزتریشە. لەم وڵاتە دوو پێکهاتەی زمانی و قەومی و نەتەوەیی سەرەکی فەرانسەویزمان و هۆلەندیزمانی تێدایە، بەڵام پایتەختەکەی ئاڵمانی زمانە. بە باوەڕی من لەم چەشنە فێدراڵیسمەی بلێژیکیش دەتوانین زۆر کەڵک وەرگرین. فێدراڵیسم سیستەمێکی وشک و دوگم نییە، توانایی ئەوەی هەیە کە لە زۆر وڵاتی جۆراجۆری دنیایە پێک بێ. ڕەنگە بە 24 دەوڵەتی فێدراڵ 24 چەشنە سیستەمی فێدراڵمان هەبێ.
نازانم ئەگەر ئێمە بە ستروکتورێکی فێدراڵ نەتوانین ئەم پرسە چارەسەر بکەین، بە کام سیستەم دەتوانین.

گرفتی "ئازەربایجانی ڕۆژئاوا"

"ئازەربایجانی ڕۆژئاوا" ـ باسی فێدراڵیسم و خودموختاری و کۆنفێدراڵیسم و سەربەخۆیی بکردرێ یا نەکردرێ ـ کێشە و گرفتێکە کە حکومەتی شووینیستی ڕەزا شا بۆ کورد و ئازەری ساز کرد. ئەمن پێم وایە کە ئەگەر حکومەتی ناوەندی بڕووخێ ـ کە درەنگ یا زوو هەر دەڕووخێ ـ یا لاواز بێ ـ کە درەنگ یا زوو هەر لاواز دەبێ ـ کێشەی ئەم ئوستانە زۆر زەق دەبێتەوە و دەبێتە یەکێک لە کێشە و گرێپوچکەکانی کۆمەڵگای ئێران بە گشتی و کورد و ئازەری بە تایبەتی. گرفتەکەش ئەوە نییە کە دوو نەتەوەی جیاوازی تێدا دەژین، بەڵکوو ئەو ستروکتورە تەبعیزئامیز و زاڵمانەیە کە لەم ئوستانە دامەزراوە. شووینیسمێک کە لەم ئوستانە بەنیسبەت کورد هەیە دووبەرابەرە. بێ هۆ نییە کە خەڵک بۆ وێنە لە شارەکانی سابڵاغ و سەردەشت و شنۆ و بۆکان و خانێ و نەغەدە و هەروەها ناوچەکوردییەکانی باکووری ئەم ئوستانە دەڵێن: "ئێمە دوو حکومەتمان بەسەرەوەیە: حکومەتی تاران و حکومەتی ورمێ. تازە لە زۆر بارانەوە دەبێ بوترێ، سەد خۆزگە بە زاڵمەکانی تاران." چاوێک بە ڕادەی پێشکەوتوویی ناوچە ئازەرییەکان و کوردەکاندا بخشێنین، قەزییەکەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە؛ چاوێک بە تەعەڵلووقی قەومی ـ نەتەوەیی بەرپرسانی ئوستاندا بخشێنین و بزانین چەندە لە بەرپرسانی کوردن و چەندە ئازەرین، قەزییەکەمان بۆ ڕوونتریش دەبێتەوە. تەنانەت ناوی "ئازەربایجانی ڕۆژئاوا" خۆی لە خۆیدا تەبعیزئامیزە و دەیهەوێ پێمان بسەلمێنێ کە "خاوەن ماڵ" کێیە و "مێوان" کێیە، ئەوە لە کاتێکدایە کە بە باوەڕی من، ئەگەر کورد لەم ئوستانە زۆرینە نەبێ، کەمینە هەرنییە، یان لانی کەم نییە کە ئەوەندە کەم نییە کە تەنانەت لە سەدان و هەزاران بەرپرسی بچکووک و گەورەی ئەم ئوستانە چواری کورد نەبەن. ئەمە تەنیا بۆ کورد کێشە نییە، بەڵکوو بۆ ئازەریش کێشەیە: لە ئوستانێک کە ڕادە و ژمارەی دانیشتووانی غەیریئازەری ئەوەندە بەرچاو بێ و ئەوەندەش ناڕازی، کاتێک کە هێزی سەرکووتکەری حکومەتی ناوەندی لە ناوچە نەمێنێ (وە ئەمن بە چەندین هۆ پێم وایە کە بەڕووخانی حکومەتی ناوەندی ئێستا، فاتیحای هێزی بەهێزی ناوەندی لە ئێران و بەتایبەتی لە کوردستان بۆ هەمیشە دەخوێندرێ)، کێشەکە بە شێوەیەکی نەخوازراو و بە توندیوتیژی سەرهەڵدەداتەوە، بە جۆرێک کە ڕەنگە هیچ لا قازانجی تێدانەکەن.

ڕێگاحەلی کێشەی "ئازەربایجانی ڕۆژئاوا"

چەند تێبینی بنچینەیی

- "ئازەربایجانی ڕۆژئاوا" وڵات و خاکی هاوبەشی کورد و ئازەرییە. نە کورد میوان و میواندارە، نە ئازەری. لە مێژووی ڕاستەقینە و دەستکردی ناوچەکە گەڕێین. لەوە گەڕێین کە کێ، کەی لەو ناوچەدا ژیاوە. ئەوەی کە بۆ مە دەبێ پێوەر و بنەمای هەڵسوکەوت بێ، ئەم ڕاستییانە و فاکتە دێمۆگرافییانەن کە

ئەورۆ هەن. بەم پێیە ئەم کێشەیە دوو لایەنی هەیە. کورد و ئازەری دانیشتووی ئەم ئوستانە.

- ڕووناکبیرانی پێشکەوتووی ئازەری دەزانن کە ناوچە کوردییەکانی ئازەربایجانی ڕۆژئاوا ئەزقەزا بەهێزترین ناوەندی سیاسی و حیزبی و نەتەوایەتی جووڵانەوەی کوردن. ئەوان دەزانن کە لەهەر ڕووداو و ئاڵوگۆڕێکی داهاتوو لەم ئوستانە کورد دەبێ لایەنێکی بەرامبەری دانووساندن و بەشداری ئەم ئاڵوگۆڕانە بێ.
- لایەنی کوردیش، تەنانەت ئەوانەی کە خۆیان پێ "ناسیۆنالیستە"، نە لە ڕابردوودا دژی نەتەوە و تاکی ئازەربایجانی بوون، نە لە داهاتوودا دەبن، ئەوەش بە پێی سروشت و هەڵسوکەوتی دێموکراتیکی وانەوەیە. لایەنی کوردی ئەم جینایەتانەی کە کەسانێکی وەک حەسەنی لە حەق خەڵکی بێدیفاعی کوردی کردیان، نە بە حیسابی ئازەری داناوە و نە لە ئاست ئەم جینایەتە دژکردەوەیان لە خۆ نیشان داوە. لەم پرسەش دا سیاسەتی کوردی خۆی بە دۆستی ئازەربایجانی دادەنێ، هیچ کردەوەیەک لە خۆ نیشان نادا کە مافی تاک و نەتەوەی ئازاەربایجان لە ژێر پێ بنرێ. بەڵام لە هەمان کاتدا ماف و ئەرکی سەرشانیانە کە تێبکۆشن، مافە زەوتکراوەکانی نەتەوەکەیان لەم ناوچەشدا بە دیالۆگ لە گەڵ پێشکوتووخوازەکانی ئازەربایجان بەدی بێنن و ئەم دۆخە نالەبارەی ئەورۆ کە بە تایبەتی بۆ کورد لەم ئوستانە هەیە لە درێژخایەن دا بیگۆڕن.
- ئێمە، هەردووک لای ئازەری و کورد، ئەرکی سەرشانمانە کە ڕووحی برایەتی و دۆستایەتی مابەینی نەتەوەکانمان پتەوتر کەین، چونکە ئێمە چ لە فورماسیۆنێکی سیاسی هاوبەشدا بژین، پێویستیمان بەم ڕووحی هاوکارییە هەیە و چ ئەگەر لە دوو ئوستان، ئەیالەت یا وڵاتی جیاواز بژین، بۆ وەی کە لەم حاڵەتەشدا هەم کەمینەیەکی ئازەری لە کوردستاندا دەمێننەوە و هەم کەمینەیەکی کورد لە ئازەربایجاندا. ئەوەی کە دەبێ بناغەی هەلسوکەوتی سیاسیمان بێ، ویستی دانیشتووانی ناوچەکە و کێبەرکێ و رقابەتی ئێمە لە سەر ئەمەیە کە کاممان مافی تاکەکەسی و گروپی کەسان و نەتەوەکانی تر زۆرتر و باشتر دابین دەکەین، ئەگەر بیان هەوێ بە داخوازی خۆیان لەگەڵمان بمێننەوە.

ڕێگاحەل، پێکهێنانی "ئوستانی موکریان"؟

لە چەند ساڵی ڕابردوودا دەستەیەکی بەرچاو لە ڕووناکبیران و هەڵسوڕاوانی سیاسی و فەرهەنگی و ئەدەبی کورد لەم ئوستانە بە جیددی خوازیاری پێکهێنانی "ئوستانی موکریان" (پێکهاتوو لە شارەکانی مەهاباد، بۆکان، سەردەشت، شنۆ و پیرانشار) بوون. زەرەر و قازانجی پێکهاتنی ئەم ئوستانە چییە؟ دەبێ تاک و ڕووناکبیر و هێزی سیاسی کورد چۆن بڕوانێتە ئەم پرسە؟

قازانجی بۆ لایەنی کورد:

- بەشێک لە کێشە ئیدارییەکانی خەڵکی ئەم ناوچانە کە هۆیەکانی دەگەڕێتەوە "حکومەتی نامەرئی ورمێ" چارەسەر دەکرێن.
- بڕیاردەری ئیداری ئەم ناوچانە و بەشێکی زۆرتر لە ئێستای بەرپرسانی کورد دەبن.
- لایەنی دانووسان و قسەوباس یەک سەر وەزارەتی ناوخۆ دەبێ و نەک ئوستانداری ئێستا. بەم شێوەیە پرسەکانی ئەو ناوچەیە لە فیلتێری سیاسی، ئاسایشی (ئەمنییەتی) و ئینتیزامی و ئابوری ئۆستان تێپەڕ نابێ و کیشەکان زووتر دەگەنە گوێی بەرپرسان و ڕێگای چارەسەری بۆ دەدۆزرێتەوە. ئەگەریش نە دۆزرێنەوە، دەزانن بەرپرسانی ڕاستەوخۆی کەڵەکەبوونی گرفتەکان کێن.
- لە داهاتوو ڕێگا بۆ وەی کە بێ قرەیەکی زۆر ئوستانی موکریان تێکەڵ بە ئوستانەکانی تری کوردی بکردرێ، خۆشتر دەکا.
- ...

قازانجی بۆ لایەنی ئازەری:

- کێشەیەکی جیددی کە ئەم ئوستانە بە ناوی جووڵانەوەی نەتەوەیی کورد هەیەتی و بێشک لە داهاتوودا گەورەتریش دەبێتەوە، تا ڕادەیەکی زۆر لەکۆڵیدەبێتەوە.

- نەغەدە و ورمێ و ناوچە کوردییەکانی باکووری ئەم ئوستانە بە ڕەسمی دەبنە ناوچەی ئازەربایجان.
- لە داهاتوو ڕێگا بۆ وەی کە بێ قرەیەکی زۆر ئوستانی ئازەربایجانی ڕۆژئاوا تێکەڵ بە ئازەربایجانی ڕۆژهەڵات بکردرێ، خۆشتر دەکا.
- ...

بۆچوونی نەیارانی کوردی ئەم پرۆژەیە:

- کورد بەشێک لە نیشتمانەکەی لەدەست دەدا.
- گرینگی چەند سەد هەزار کوردی ئەو ناوچانە بۆ شوێنەوار خستنە سەر ڕەوتی سیاسەت لە ناوچەکە و بە قازانجی کورد کەم دەبێتەوە. ڕەنگە لە زۆر مافی کەمینە و تاکەکەسیش بێبەش کرێن، بە تایبەتی ئەگەر ئازەربایجانی ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵات یەک بگرن.
- کورد وەک نەتەوە ناوچەیەکی ئیستراتیژیکی سنووری ئێران و تورکییە وەک سنوورێک کە کوردی دابەش کردووە، لە دەست دەدا.
- ئاسیمیلەکردنی کوردی ئەم ناوچانە ئاسانتر دەکا.
- قورسایی کورد لە ئێران کەم دەکاتەوە.
- ...

ڕای من لە سەر پێکێنانی "ئوستانی موکریان":

بە لێکدانەوەی لایەنی ئەرێنی و نەرێنی ئەم داوایە ناتوانم لە گەڵی بم، ئەویش نە لە ڕوانگەی ناسیۆنالیستییەوە، بەڵکوو بەم هۆیە کە پێم وایە ئەم ڕێگایە، ڕەنگە قازانجی کاتی هەبێ، بەڵام نابێ پێمان وابێ کە ئەم نیزامە ناوەندییە، شووینیستییە هەتا ئەبەد دەمێنێ و لە پاشەڕۆژدا کارتەکان سەر لە نوێ لێکنادرێنەوە. ئێمە و هێزە دێمۆکراتیکەکان ئەمرۆ بە بوونی حکومەتی ناوەندی کە تەنانەت لە کێشە ناوچەییەکاندا هەمیشە دژی مە ڕاوەستاوە، لاوازین. بەڵام ئەم فاکتەرە و هێزە سەرکووتگەرەی دەوڵەتی لە داهاتوودا نامێنێ. هەرچەند کە دەوڵەتەکانی دژی کوردی ناوچە لە وانەیە بۆ ماوەیەک ئەم بۆشاییەی بە زەرەری مە پڕ کەنەوە، بەڵام ئەم فاکتەرە درێژخایەن نابێ. لە لایەکی ترەوە ئێمە بەشێکی بەرچاو و گرینگ لە نەتەوەکەمان لە خۆمان دادەبڕین.
تەئکید دەکەم: من قەت مافی تاکەکەسی و نەتەوەیی خۆم لە سەرەوەی مافی تاکی و نەتەوەیی ئازەری و نەتەوەیی تر دانانێم. بەختەوەری و پێشکەوتن و ئازادی خۆم بە قیمەتی ڕەنج و مەینەتی و کۆیلەتی خەڵکانی تر ناوێ. ئەم شتەش کە بۆ من گرینگە پان و بەرینی خاک نییە، بەڵکوو ئازادی و بەختەوەری و سەربەستی خەڵکە. ئا ئەو جێگایەی کە دەگەڕێتەوە سەر من وەک تاک، ئەمن تەنانەت وڵاتێکی دێمۆکراتیکی فرەنەتەوەیی بە وڵاتێکی تەک نەتەوەیی وەپاشکەوتوو و دیکتاتۆر ناگۆڕمەوە، هەر چەند کە نەتەوەی حاکمی ئەم وڵاتە کورد بێ. بەڵام ئەگەر مافی هەڵبژاردنم بەینی دوو وڵاتی نادێمۆکراتیکی کورد و غەیریکورد، یاخود بەینی دوو وڵاتی دێمۆکراتیکی کوردی و غەیریکورد هەبێ، سروشتییە کە پێم خۆشە لە وڵاتی خۆم، کوردستان، بژیم. ئەم مافە بۆ کوردی باکووری کوردستانی ڕۆژهەڵاتیش قائیلم. ڕەنگە ئەگەر ئەم پرۆژەیە سەرکەوێ، ئەوان لەم مافە بێبەش بکەین.

پێشنیاری من بۆ چارەسەرکردنی کێشەی "ئازەربایجانی ڕۆژئاوا"

پێم وایە ئەگەر هێزە وەپاشکەوتووکان لێمان گەڕێن، بتوانین کێشەکە حەل کەین. بۆ ئەم کارە بە بڕوای من دوو ڕێگامان زیاتر لە پێش نییە:

1. یا ستروکتورێکی دێمۆکراتیکی فێدراڵ لە خودی ئەم ئوستانە پێک دێنین کە نەتەوەی کورد و ئازەری تەیدا بە ئازادی و بەرابەری مافەکانی سیاسی و فەرهەنگی و ئابورییەوە بژین. بۆ ئەم مەبەستە پێویستە کە پێش هەموو شتێک ناوی "ئازەربایجانی ڕۆژئاوا" بگۆڕدرێ و بۆ وێنە بکرێتە 'ئازەربایجان و کوردستان" (وەک "سیستان و بەلوچستان"ی ئێستا یا وەک زۆر ئەیالەتی دوو نێوی ئاڵمان)، لەم ئوستانە

دوو پارڵەمان و دوو حکومەتی ناوچەیی و هەروەتر یەک حکومەت و یەک پارلمانی هاوبەش پێک بێ.

2. یان ستروکتورێکی دێمۆکراتیک لە ئوستان دابمەزرێنین و پاشان بە جیا لە ناوچەکانی ئازەری و کورد (بە تەواوی گوند و شارەکانییەوە) راپرسی بکردرێ کە:" گەلۆ پێیان خۆشە ببنە دوو ئوستان یا ئەیالەتی ئازەری و کورد؟" و "خۆیان وەک تاک کامیان بۆ ژیان هەڵدەبژێرن؟"
3. یان ئەوەی کە هەر لەسەرەتاوە ئەو راپرسییە بکردرێ.

چونکە ئەمن بەتایبەتی لەبەر دژواری باری ناوچەکە باوەڕم بە هەنگاوی "چکۆڵە چکۆڵە"یە، تەنانەت ئەگەر پێشمان وابێ کە بۆ هەر دووک لا باشترە کە ئەم ئوستانە ببێتە دوو ئوسستان یا ئەیالەت، پێم باشترە لە ڕێگای یەکەمینەوە بچین بۆ دووهەمین. ڕێگای سێهەمم زۆر پێ کێشەسازە.

بە تایبەبەتی زۆر گرینە کە ئێمە:

1. هێزەکانی چەپ و پێشکەوتووخوازی ئێرانی (سەرانسەری) و (بە نیسبەت ورمێ و ...) ئازەری بەشدار لەم پرۆسەیە بکەین.
2. هێزی چاوەدێری ناونەتەوەیی بەشدار بکەین.
3. نەک بە مێژوو و ئەفسانە و ...، بەڵکوو تەنیا بە ڕای دێمۆکراتیکی خەڵک لە ڕێی هەڵبژاردن و ڕاپرسی و ڕێفراندۆم پشت ببەستین. بۆ ئەم هەڵبژاردنەش پەلە نەکردرێ و تەنانەت باشتر چەند ساڵ وەدوا بخردرێ.
4. بەربەرەکانی و خەباتی فیکری لە گەڵ ئەم کەس و لایەنانەی ناوخۆ بکردرێ کە تۆوی دوژمنایەتی نەتەوەیی و قەومی بڵاو دەکەنەوە (بەختەوەرانە دەبێ بوترێ کە حیزبە سیاسییەکانی مێژووداری کوردی ڕابردوویەکی پڕشەنگداریان لەم بارەوە هەیە و بە پێی سروشت و بەرنامە و بیروباوەڕی دێمۆکراتیکیان قەت دژی نەتەوەی دیکە نەبوون، هەرچەند کە بۆ مەبەستێکی نەتەوەیییان خەبات کردووە. ئەوەی کە ئەندامی غەیری کوردیشیان هەبووە، یا ڕێکخراوی غەیری کوردی لە گەڵیان هاوخەبات بووە، ئەم شتەی دەسەلمێنێ و ئیسبات دەکا).
5. پێداگری لەسەر برایەتی و دۆستایەتی دوو نەتەوەیی کورد و ئازەری و بە هێزکردنی ئەم ڕیکخراوە ئازەریانە بکردرێ کە ئەم شێواز و ڕێبازەیان هەیە (بەم مەبەستە دەبێ هەر لە ئێستاوە کەڵک لە تەلەویزیۆنە کوردییەکان بگیردرێ).
6. بەرەیەکی کوردستانی پێکبهیندرێ و بەرنامەیەک بۆ داهاتووی کوردستان کە مافی شارومەندی و کەمینە نەتەوایەتییەکانی ناو کوردستانی بە ڕوونی تێیدا بێ، گەڵاڵە بکردرێ، بە چەشنێک کە هیچ غەیرە کوردێک، بە تایبەتی هیچ ئازەرییەک ترس و دڵەڕاوکێی لەوە نەبێ کە لە ئەیالەتی کوردستانی فێدڕاڵدا بژی. حکومەتی کوردستان، حکومەتی تەنیا کورد نابێ، بەڵکوو ئی هەموو ئەو کەسانە و پێکهاتەو کەمینە نەتەوایەتیانەی کە لە چوارچێوەی کوردستاندا دەژین، دەبێ. بەرنامەی بەرەو پاشان حکومەتی کوردستان دەبێ ئەوندە پێشکەتوو بێ کە مەیل و ڕیغبەتی تەنانەت غەیرە کوردەکان بۆ ژیان لە کوردستانی فێدڕاڵ زۆر بکا.
7. کوردستان دێسێنترالیزە بکردرێ، بەم شێوە کە سنوورەکانی ئیداری نێوان چوار ئوستانی ئێستای ناوچە کوردییەکان کەم یا زۆر بە ویستی دانیشتووانی و بەم ناوەی کە پێیان خۆشە بمێننەوە، تەنیا لە مەجموعەی ئەوانە ئەیالەتی کوردستان بە حکومەت و پارلمان و دەزگای قەزاییەوە پێک بێ. (کرماشان هەر ناوەند دەمێنێ، سنە هەر ناوەند دەمێنێ، ...). باشترە کە ناوەندێکی ئیداری لە ناوچەی موکریان پێک بێ و ناوی ئوستانی کوردستان بکرێتە "ئەردەڵان".

دروشمی فیدڕالیسم لە ژێر کاریگەری ئاڵوگۆڕەکانی عێراق؟

ئـاسۆ

سڵاو کاک ناسر.

1. **تۆ چۆن دەڕوانیتە ئەو فیدرالیزمە شیعارییەی کە حیزبە کوردییەکان داوای دەکەن؟ بۆ ئەوان نەیانتوانیوە تا ئێستا ئەو فیدرالیزمە تیئۆریزە بکەن؟**
2. **هەلگرتنی شیعاری فیدرالیزم لە لایەن حیزبە کوردییەکانەوە پێت وایە چەندە لە ژێر ئاڵوگۆڕەکانی عێراق بووە؟**

سڵاو بۆ ئێوەش کاک ئاسۆ.

1. ڕاستە، بەرنامەی حیزبە کوردییەکان بۆ فێدڕالیسم لەمنیش زۆر ڕوون نییە. ڕەنگە ئەوە بگەڕێتەوە سەر وەی کە ئەم حیزبانە ماوەیەکی زۆر نییە فێدڕالیسمیان وەک نیزامی سیاسی خوازراو گەڵاڵە کردووە. هەڵبەت چەند کەسێک لە ڕۆژنامەکانی ئەم حیزبانە بابەتی بەکەڵکیان لەسەر ئەم تەوەرە هەبووە کە هەوڵە بەنرخەکەیان جێی پێزانینە. بەڵام سەرەڕای ئەم تێکۆشانەش زۆر لایەنی پراکتیکی ئەم پرسەش ناشەفاف ماوەتەوە. بۆ وێنە سیستەمی هەڵبژاردن لە کوردستان و لە ئێرانی فێدڕاڵ باسی لەسەر نەکردراوە کە زۆر گرینگە. یا نیزامی ئیداری لە خودی کوردستانیش ڕوون نییە؛ گەلۆ ئێمە سێنترالیسم یا دێسێنترالیسم لە کوردستان دەستەبەر دەکەین؟ هەروەتر دەبێ لێمان ڕوون بێ کە چۆن بەرژەوەندییە نەتەوایەتییەکانی کورد لە ئێران مسۆگەر دەکەین. لەم پەیوەندییەدا ئەمن پێم وایە کە پێویستیمان بە باسێکی پتەو و بەرین لە سەر پێناسەی نەتەوایەتیمان هەیە، پێویستیمان بە جەماوەری کردنی بیری دێمۆکراتیکی کوردایەتی هەیە. تەنیا ئەم بیرەیە کە دەتوانێ زامنی مافەکانی مە لە ئێران بێ. هەمووی ئەوانە دەبێ خۆی لە بەرنامەی مە بۆ فێدڕالیسمدا ببینێتەوە.
هەڵبەت لێکۆڵینەوە و تۆژینەوە لە سەر ئەم پرسە و زۆر پرسی گرینگی سیاسی کۆمەڵگاکەمان تەنیا ئەرکی ڕێکخراوە سیاسییەکان نییە. جێی خۆیەتی کە هەرکەسێک کە ئۆگری ئەم تەوەرەیە هەوڵی خۆی بۆ ڕوونکردنەوەی بابەتەکە بدا، بە تایبەتی لە زانکۆکان.

2. ئەوەی کە کورد لە بەشەکانی جۆراجۆری کوردستان کاریگەریان لە سەر یەک هەیە، شتێکی ڕاستە و زۆریش سروشتییە. من بەش بە حاڵی خۆم، هەوەڵین جار لە بەرنامەی حیزبێکی سیاسی کوردستانی باکوور چاوم بەم دروشم و ڕێبازە کەوت، ئەویش بیست ساڵ لەمەوبەر. بەڵام لە ئەسڵدا ـ بە پێی زانیاری من ـ ئەوە کوردی ئێران بووە کە یەکەم جار ئەم باسەی هێناوەتە گۆڕێ. قازی موحەممەد شێست و دوو ساڵ لەمەوبەر لە دیمانەیەک کە لە تاران لە گەڵیان کردووە، باسی لە پێویستی دارشتنی پێکهاتەی سیاسی و حکومەتی ئێران بە شێوەی فێدڕالیستی کردووە. خودمختاریش خۆی شکلێک لە فێدڕالیسمە کە حیزبی دێمۆکراتی کوردستانی ئێران شەش دەیەیە خەباتی بۆ دەکا. کە وایە کاتێک کورد لە ئێران ئەم باسەی هێنابوو گۆڕێ، حیزبەکانی کوردستانی باشوور هەر لە حەیاتی سیاسیش دانەبوون. بە گشتی کاتێک کە کورد باسی فێدڕالیسمی دەکرد، بەشێکی بەرچاوی ئەو وڵاتانەی کە ئەورۆ بە فێدڕالیستی ناسراون، هەر فێدڕاڵ نەبوون (ئاڵمان، تۆتریش، ئیسپانیا، بێلژیک، ...). سەرەڕای هەموو ئەم باسانە نکۆڵی لەمە ناکرێ کە پارچەکانی نەتەوەی لەتکراوی کورد زۆریان ئاگا لەیەکترە، خۆ لە شیرنی و تاڵی یەکتر بە شەریک دەزانن و بە گشتی خاوەن ڕەوانێکی گروپین، هەر چەند کە لە زۆر بارانەوە جیاوازیشیان پێکەوە هەیە و دابەش کردنی کوردستان و ژیان لە گەڵ سێ نەتەوەی فارس و عەرەب و تورک بێ شوێنەوار لە سەر فەرهەنگ و هەستان و دانیشتن و هەڵسوکەوتمان نەبووە. بەڵام بەدەردی یەکترەوە هەن و خاوەن ئەم کەرەسەیەن کە لەوان یک نەتەوە ساز دەکا. بێ هۆ نییە کە ئۆجەلان لە

ئەفریقایە دەڕفێنن، لە مەهاباد و سنە و ورمێ کورد دەڕێژنە شەقامەکان. کاتێک یاسای بنەڕەتی (دەستوری) عێراق لە پارلمانی ئەم وڵاتە واژۆ دەکرا، هەوەڵین هەواڵی تەولەویزیۆنی باشوور پاش بڵاوکردنەوەی ئەم ڕێورەسمە ئەوە بوو کە هەر ئێستا لە شاری مەهاباد خەڵکێکی زۆر بە ئاڵای کوردستانەوە هاتوونە سەر شەقامەکان و بە لایەنگری لە فێدڕالیسم دروشم دەدەن و بەرەو مەزاری قازی موحەممەد و یارانی وەڕێکەوتوون. کاتێک چەند ساڵ لەمەوبەر مانگرتنێکی جەماوەری لە کوردستانی ڕۆژهەڵات لە دژی کوشتنی شوانەی قادری لە مەهاباد بەڕێوە چوو، لە باشووری کوردستان هەوڵ درا ڕێپێوانێکی گەورە لە لایەن خەڵکە بۆ لایەنگری لە کوردی ڕۆژهەڵات بکردرێ کە حکومەتی هەرێم بەداخەوە پێشی گرت. لە کوردستانی ڕۆژئاوا (سوریە) خەڵک بە وێنەی مەسعود بارزانییەوە هاتنە سەرشەقامەکان و لە لایەن حکومەتی ئەو وڵاتە خوێنیان ڕشترا. چەندین ساڵ بەشی هەرە زۆری لاپەڕەکانی بڵاوکراوەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان تەرخان کرابوو بە کوردستانی باشوور. کوردی ڕۆژهەڵات چەندین جاران هەر لەماوەی ئەم چەند مانگەی ڕابردوودا کە حکومەتی فاشیستی تورکییە هێرشی هێنا سەر باشووری کوردستان و هێزەکانی باکوور ئیعتیراز و بێزاری و دڵتەنگی خۆیان هێنا سەر کاغەز و مشت و مڕیان لەسەر کرد. دیارە ڕەوتی پێچەوانەی وەش هەبووە لە لایەن حیزبە سەرەکییەکانی کوردستانی باشوور، بە تایبەتی لە ڕووداوەکانی 47 ـ 46ی کوردستانی ئێران، دوای شۆڕشی 57ی ئێران و لەم دە ـ پانزدەساڵەی ڕابردوودا. هەمووی ئەو نموونە ئەرێنە و نەرێنییانە دەریدەخەن کە پرسی کورد لەم وڵاتانە چەند پێکەوە پەیوەندی هەیە و پێشکەوتن و پاشکەوتنی لایەک چەندەی شوێنەوار لە سەر لایەکانی تر هەیە. ئەم ڕاستییە بە نیسبەت ناسیاوتربوون و جەماوەری بوونی پرسی فێدڕالیسم لە چەند ساڵی ڕابردووش دەدیترێ.

کۆنفیدڕالیسم و پ.ک.ک.

سەعید

سڵاو. ماندوو نەبن.

کاک ناسری بەڕێز، گەلۆ بە بڕوای بەڕێزت درووشمی فیدڕاڵیسم بۆ ڕۆژهەڵاتی کوردستان و بەگشتی بۆ کورد لە هەر چوار پارچەی کوردستان بە لەبەرچاوگرتنی هەلومەرجی عەینی و زەینی گونجاوترە یان کۆنفیدڕاڵیسم کە پ.ک.ک. داوای دەکا؟ کامیان زیاتر دەتوانن نەقشی سەرکەوتنی نەتەوەی کوردیان لەداهاتوودا هەبێ؟

بە بڕوای جەنابت، بۆ پ.ک.ک. هەمیشە دروشمێک هەڵدەگرێ کە گەورەترە لە دروشمی پارچەکانی دیکە بەڵام لە عەینی حاڵێشدا زوو زوو پاشەکشە لە دروشمەکانی خۆی دەکا؟

زۆر سپاس و ماندوو نەبن

بەڕێز کاک سەعید،

سڵاو بۆ ئێوەش. ئێوەش ماندوو نەبن.

ئەوەی کە چۆن دەڕوانمە کۆنفیدڕالیسم لە سەرەوە باسم کرد. دیسان تەئکید دەکەمەوە کە ئەم دروشمە ئیدەیەکی جوانە، بەڵام بەداخەوە بە زۆر هۆ زۆر ئۆتۆپیستی و خیاڵییە و لانی کەم لە سەد ساڵی داهاتوودا شانسی سەرکەوتنی لە ناوچەی ئێمەدا نییە. پێششەرتی حکومەتی کۆنفیدڕاڵی دەوڵەتانی سەربەخۆیە، بە واتایەکی تر کۆنفیدڕالیسم بەینی وڵاتانی سەربەخۆ پێک دێ کە هەڵبەت لەوەشدا تا ئێستا سەرنەکەوتووە. بێ هۆ نییە کە لە نیزیکەی 200 وڵاتی سەربەخۆی جیهان تەنانەت وڵاتێکش کۆنفیدڕاڵی نییە. ئەمن ئێستا دروشمی سەربەخۆییم پێ ڕێئالیستیترە!

ئەوەی کە بۆ پ.ک.ک. زوو زوو دروشمەکانی دەگۆڕێ، تەنیا دەتوانێ نادروستی دروشمەکانی بێ بۆ ئەم کات و ئەم قۆناغە و ئەم کۆمەڵگایە. ئەوەش نیشانەی ئەوەیە کە ئەم ڕێکخراوەیە شووناسی دروست و زانیاری پێویستی تەنانەت لە سەر ئەم کۆمەڵگایەی کە خەباتی بۆ دەکا و قوربانی بۆ دەدا نییە. ڕۆژانێک کە سەربەخۆیی کوردستانی گەورەی دەویست، هەموو ئەم حیزبانەی کە خودموختاری و فێدڕالیسمیان دەویست (وەک حیزبی

دێمۆکراتی کوردستان ئێران و حیزبی سوسیالیستی کوردستانی تورکییە و پارتی و یەکییەتی) پێ خائین بوو. پاشان قەدەرێکی دروشمی "ئاشتی"یەکەی گوێی فەلەکی کەڕ کردبوو، بەڵام ئەوانەی کە دەبا گوێیان لێبا، یانی حکومەتی تورکییە، گوێیان لێنەبوو. ئەورۆ "کۆمەڵگای دێمۆکراتیک"ی دەوێ، هەر بۆیەش ئەوەی کە باسی ناکە مافی نەتەوەییە...

سەرەڕای هەمووی ئەوانە پێم وایە کە ئەم ڕێکخراوەیە لە بەرامبەر حکومەتی فاشیستی تورکییە شایانی پشتیوانی و لایەنگرییە. خەباتەکەی جێی ڕێز و پێزانینە. لە بیرنەکەین کە ئەم حیزبە بۆ کێ و دژی کێ خەبات دەکا. نەبوون و لەبینچوونی ئەم ڕێکخراوەیەی بە زیانی کورد و بە قازانجی حکومەتی تەرکییە دەزانم. ئەمن بەش بەحاڵی خۆم ڕەخنە لە هەڵوێستەکانی دەگرم، نە لە حزوری سیاسی و لە خەباتی.

(لەم پەیوندییەدا بۆ وێنە سرنجتان بۆ وتاری **"هەڕەشەی دەوڵەتی تورکیە و پێویستی بەربەرەکانی نەتەوایەتی کورد"** ڕادەکێشم.)

قەیرانی حیزبەکوردییەکان

لوقمان ئەیامی

سڵاو کاک ناسری بەرێز!

سپاس کە کاتت تەرخان دەکەی بۆ وەڵامی پرسیاری ئێمەمانان.

لە بابەت حیزبایەتی و حیزبەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان کە لەم دووایانەدا تووشی گرفتی سەرەکی هاتوون پرسیارێکم هەیە. من پێم وایە سەرەڕای ئەوەی کە حیزبەکانی ڕۆژهەڵات لە بارێکی نەخوازراو و نالەباردا بەسەردەبەن، بەڵام بۆخۆشیان لەم 20 ساڵەی ڕابردوودا هیچ هەوڵێکی ئەوتۆیان نەداوە، هەتا خۆیان لەگەڵ وەزعی تازەی ناوچەکە و گۆڕانکارییەکان هاوئاهەنگ بکەن بە جۆرێک کە هەست بەوە دەکرێ کە ئەم حیزبانە خەریکن لە ڕەوتی ڕووداوەکان دوور دەکەونەوە و لەوەش خراپتر لە ڕەوتی ژیان و ڕووداوەکان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەجێ دەمێنن.

بەڕای ئێوە ئەم قەیرانە لە چییەوە سەرچاوە دەگرێت و دەبێ چ بکرێت هەتا ئەم ڕێکخراوانە لەم حاڵەتە دەرباز بن و لە جیات خۆ خەریک کردن بە گیروگرفتی نێوخۆیی لە بیری وەڵامدانەوە بە گرفتی ژیانی خەڵکدا بن؟

جارێکی دیکەش سپاس بۆ جەنابت و بەرێوەبەرانی سایتی بۆرۆژهەڵات

سڵاو و سپاس کاک لوقمان،

ئەوەی کە لە مەڕ ڕێکخراوە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵات دەیفەرموون ڕاستە. ئەم دۆخە ـ لە ڕوانگەی منەوە ـ هۆی جۆراجۆری هەیە کە بەشێکیشیان ناوەکین و بەشێکیان دەرەکین. ئەم هۆکارانە بریتین لە:

- ڕادەی نزمی پێشکەوتنی کۆمەڵگاکەمان بە گشتی؛
- زاڵ بوونی فەرهەنگ و ستروکتوری ڕێکخراوەیی کلاسیک کە تەنیا بۆ خەباتی نەهێنی، چەکداری داڕێژراوە؛
- تا ڕادەیەک دروشم و ئامانج و هەڵسوکەوتی ماکسیمالیستی و شەڕی مان و نەمان بۆ بەدیهێنانی ئەم ئامانجانە؛
- وەدواکەوتوویی و بێبەزەیی و سەرکووتگەری لە ڕادەبەدەری لایەنی بەرامبەر؛
- شێوەی خەباتی داسەپێندراوی چەکداری و قەیرانی ئەم ڕێبازە لە هەل و مەرجی ئێستادا؛
- لاوازبوونی خەباتی مەدەنی و هێزی سێهەم (NGO کان و مێدیای سەربەخۆ) لە کوردستان؛
- قەیرانی شووناس (هۆوییەت) و پێناسەی سیاسی و ئایدۆلۆژیکی لە ناو ڕێکخراو و تاکی سیاسی کوردی ڕۆژهەڵات (کۆمونیسم، سۆسیالیسم، سۆسیالیسمی دێمۆکراتیک، سۆسیال دێمۆکراسی، ناسیۆنالیسم و بە

گشتی ئاسۆی سیاسی بەشێکی زۆری ڕێکخراوەکان)؛
- تاراوگەنشینی سەرکردایەتی سیاسی کورد (لە کوردستانی عێراق و ئەورووپا)؛
- گۆڕانی باوەڕ لە ئاست بیر و پێناسە و ئاسۆ و چوارچێوەی جوغرافیایی گۆڕەپانی سیاسی حیزبەکان (ئێرانی؟ کوردستانی؟ ـ چینایەتی؟ نەتەوەیی؟)؛
- لاوازبوونی ئەم ڕێکخراوانە لە بواری چەندایەتی (ڕادەی زۆرکەمی ئەندامان)، چلۆنایەتی (نزم بوونی ڕادەی زانیاری بەتایبەتی ڕامیاری کادرەکان)، کەم بوونەوەی چالاکی سیاسی‌یان (بە هۆی پرش و بڵاوبوونەوەی ئەندامان و کادرەکانیان لە سەرانسەری دنیا و ئینفیعالی بەشێکی بەرچاو لە وانە) و
- گەلێک هۆکاری دیکە وەک وەرگرتنی پارە و یارمەتی ماڵی و نەبوونی نیزام و شەفافییەتی ماڵی و کۆبوونەوەی یارمەتییەکان لە دەست کەسێک یا تاقمێک و کەڵک وەرگرتن لە وان وەک ئامرازێکی گوشار بۆ مەبەستی سیاسی و تەشکیلاتی و ڕاگرتنی هێزی "خۆ" لە بەرامبەر باڵی نەیار. کەم نین ئەوانەی کە لەم ڕێکخراوانەدا دەڵێن کە گەندەڵی ئیداری و ماڵی باشووری کوردستان باڵی کێشاوەتە سەر حیزبە کوردییەکانی ڕۆژهەڵاتیش و پارە هۆکاری سەرەکی ئەم قەیرانانەیە.

بە باوەڕی من بەشێکیش لەم قەیرانە دەگەڕێتەوە سەر چاوەڕوانییەکانی غەیری ڕێئالیستی ئێمە لەم حیزبانە. کۆمەڵگا و مرۆڤی سیاسی ئێمە وا ڕاهاتووە کە چارەسەربوون و نەبوونی گشت گرفتە سیاسی‌یەکان لە چاو حیزبە سیاسی‌یەکان‌دا ببینێ. ئەم حیزبانە لە ڕوانگەی ئەم کەسانە دەبێ وڵامدەرەوەی هەموو پرسێکی ئەورۆی جیهان بن، ئەویش لەم دۆخەی کە لە بیست ـ سی ساڵی ڕابردوو تێیدابوون کە هیچ هەلێکی نە تەنیا خۆ گەشەکردنیان نەبووە، بەڵکوو ناچار بوون هێزێکی زۆر تەرخان بکەن بۆ خۆ پاراستن لە بەرامبەر هێرشی سیاسی، نیزامی، تێرۆریستی و سیخوڕی و تێکدەرانەی دوژمن. لەو هەل و مەرجەدا ئێمە بەناحەق چاوەڕوانی "سووپەر مەن" بوونمان لە حیزبەکانمان هەیە. حیزبی ئێمە لە مێشکی ئێمەدا دەبێ بەشێکی زۆر لەم ئەرکانە جێبەجێ بکا کە لە ڕاستی‌دا ئەرکی حکومەتێکی بەهێزن:
- کادرەکانی ئەم حیزبانە دەبێ وەک مامۆستایانی زانکۆکان زانا بن؛
- لە هەمان کاتدا تێکۆشەرانی وەک هووشیمین و چێگوارا بن؛
- مێدیای ئێلێکترونیکی بەهێزی وەک سی‌ئێن‌ئێن و ئۆیرۆ نیوز و تەلەویزیۆنی ئەمریکا و بی‌بی‌سی‌یان هەبێ؛
- ڕۆژنامەکانی وەک لێمۆند دیپلۆماتیک و شپیگل و واشنگتۆن‌پۆست بن؛
- ڕێکخراوەکانیان زۆر پان و بەرین وەک حیزبی سۆسیال دێمۆکراتی ئاڵمان بن؛
- تازە گرفتی ماڵیشیان نەبێ و داوای یارمەتی ماڵیشمان لێ نەکەن...

ئەم چاوەڕوانیانە نە تەنیا ئۆتۆپیستین، بەڵکوو بێئینسافانەشن. ئێمە بارێکی زۆر قورسمان داوە بە حیزبەکان و خۆمان دەرباز کردووە و چاوەڕوانی وەشین کە پشتیان لە ژێر ئەم بارەدا نەچەمێتەوە و هەڵەش نەکەن!

ڕەنگە دووپات کردنەوە بێ. بەڵام سەرەڕای وەی پێم خۆشە تەئکید بکەمەوە کە ئەم ڕێکخراوانە ئی ئەم گەلەن و کوێرەوەرێکی زۆریان بۆ بەختەوەری ئەم گەل و نیشتمانە کێشاوە. ئەوەی کە هەڵەی بچووک و گەورەی زۆریان کردووە، ڕاستە. بەڵام لە بیرمان نەچێ کە ئەم حیزبانەش شتێک نەبوون جیا لە کۆمەڵێک مرۆڤ بە بیروباوەڕێکی تایبەتییەوە. ئەم مرۆڤانەش وەک ئێمە لە دیکتاتۆری و ئیستیبداد و وەدواکەوتوویی‌دا پەروەردە بوون و ئەزموون و دەرەتانی کاری سیاسی و مەدەنی و ئاساییان نەبووە. نابێ لەبیرمان بچێ کە بۆ خۆشمان بەشدار بووین لەم هەڵەکردنانە، تەنانەت لەوانەیە کە هۆی بەشێک لە هەڵەکان هەر بۆخۆشمان بووبین. نابێ لەبیرمان بچێ کە ڕەوتی ڕووداوەکان لە جیهاندا چەندە بەخێرایی دەچنە پێشێ و تەنانەت وڵاتانێک کە ئەزموونی یەک سەد ساڵەی کاری حیزبی و سیاسی‌یان هەیە، چەندە تووشی هەڵەی جۆراجۆر دەبن. کاتێک ڕەخنە دەگرین باشترە بەراوردێکیش لە حیزبەکانی غەیری کوردی ئێرانیش بکەین و بزانین گەلۆ هەڵەکانی وان گەورەتر نەبوون. با هەڵسەنگاندنێک لە حیزبەکانی بۆ وێنە باشووری کوردستان بکەین. پێمان وانەبێ، وەزع و حاڵیان زۆر لە حیزبەکانی ئێمە باشترە، هەر چەند بەشێکی هەرە زۆری لەم گرفت و مەشاکیلەی کە ڕێکخراوەکانی ئێمە هەیان بووە، ئەوان هەر نەیان بووە. کە وایە ئەمن پێم وایە کاتێک ڕەخنە دەگرین، هەوڵ بدەین روخساری وان ئەوەندە ڕەش نەبینین، چونکە بەڕاستی ئەوەندەش ڕەش نییە، هەرچەند بەداخەوە

دڵخۆشکەرانەش نییە. جا ئەگەر حیزبەکانمان ئەوەندە ڕێک و پێک بان و دیمۆکرات بان و پێشکەوتوو بان و وڵامی هەر پرسیارێکیان هەبا و ...، دەردەکەوت کە کۆمەڵگایەکی بێ عەیب و ئیرادمان هەیە. ئەگەر کۆمەڵگاکەشمان ئاوا بێ عەیب و نەقسە، ئیتر موشکیلمان چییە و حیزب و خەباتی سیاسی‌مان بۆ چییە؟

بەڵێ، زۆر جاران ئێمە پەیوەندی و تەرتیبی هۆکار و ئەنجامەمان (علت و معلولمان) لێ تێک دەچێ. خوڵقێنەری سەرەکی ئەم قەیرانە ئەم بارودۆخەیە کە هێزەسیاسی‌یەکانی کوردی تێیدان و خۆیان تەنیا سەبەبی نین.

بە نیسبەت ڕێگای چارەسەری قەیرانی حیزبەکان دەبێ ئیقرار بکەم کە منیش نووسخەیەکی پێچراوم پێ نییە. تەنیا دەڵێم کە بەشێکی زۆری ئەم گرفتە نەخوازراوانە سرووشتین و هەمووی پەیوەندی بە ئێمەوە نییە. بەشێکی زۆر لەم پرسانە پەیوەندی بە نەبوونی کۆمەڵگایەکی ئاسایی و مەدەنی هەیە. بناغەیەکی ئەم کۆمەڵگایە حیزبی سیاسین. لاوازبوونی حیزبی سیاسی گەیشتن بە ئامانجی کۆمەڵگایەکی مەدەنی دوورتر دەکاتەوە. چالاکبوون و تێکۆشانی سیاسی وێرای ڕەخنە تەنیا ڕێگای زاڵبوونی نیسبی بە سەر ئەم قەیرانە دایە. قەیران هەمیشە نێگاتیف و نەرێنی نییە، خۆی لە خۆیدا نیشانەی زیندوو بوونە، تەنانەت دەتوانی سەرچاوەی پێشکەوتنیش بێ. بەتایبەتی هێزێک کە باوەڕی بە دیالێکتیکی گۆڕان بێ، نابێ لە قەیران بترسێ و هاواری "وحدت کلمە" بکا.

(لە کۆتایی ئەم بەشەدا سرنجی خوێنەران بە وتاری **"کومله و پروسەی گذار"** لە ماڵپەڕی خۆم ڕادەکێشم.)

بە کورتی:

دڵنیام کە حیزبەکان لە درێژخایەندا بە سەر ئەم قەیرانەشدا زاڵ دەبن. بەرنامەی بەشی هەرە زۆری حیزبەکانی ڕۆژهەڵات یەکە. ئەو شتەی کە ئەوان لێک جیا دەکاتەوە زۆرتر مێژوویە تا بەرنامە و ئامانجی سیاسی. ئەمن وای بۆ دەچم کە لە داهاتوودا حیزبێکی دیمۆکراتمان دەبێ، کۆمەڵەیەکمان دەبێ، حیزبێکی کومونیستی کوردستانمان دەبێ، چەند حیزبی بچووکی سەربەخۆیی‌خوازمان دەبێ. هەڵبەت چەند گرووپی ئانارشیستی و حاشییەئیشمان (بۆ وێنە ئیسلامگەرا) دەبن کە تا ڕادەیەک تێکدەری دۆخەکە دەبن، بەڵام بە هۆی بە هێزبوونی ئەم هێزانەی لە سەرەوە باسیان کرا، ناتوانن جەماوەرێکی زۆر بۆ لای خۆیان ڕاکێشن، بە تایبەتی کە بە نیسبەت حیزبی ئائینی دەبێ بوترێ کە بناغەیەکی فەلسەفی و سیاسی ئەوتۆیان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا نییە. لە بیریش نەکەین کە خەڵک ئەزموونی نەرێنی "کۆماری" ئیسلامی‌یان لە پشت سەر دەبێ. هەروەتر پێم وانییە کە هێزە "سەرانسەری"یەکانی ئێران بتوانن لە کوردستان جەماوەرێکی ئەوتۆ بۆ لای خۆیان ڕابکێشن، هەر چەند کە بەشی چەپ و سۆسیالیستی ئەم هێزانە ڕۆڵی ئەرێنی و پۆزیتیف دەگێرن و بوونیان لە کوردستان بە قازانج و بەرژەوەندی کورد دەزانم. ئێمە پێویستیمان بە هاوپەیمان و هاوئیئتیلاف لە ساحە و گۆڕەپانی سەرانسەری و پارلمان و حکومەتی ناوەندی (فێدراڵ)دا هەیە. جگە لەمە ئەو ڕێکخراوانە لە بواری هەڵوێست و بەرنامەی سیاسی لە گەڵ کورد و هێزەکانی کوردستانن. کەوایە ئەم هاوپەیمانەتییە هاوپەیمانی‌یەکی ئیستراتیژیکی‌یە، نە تاکتیکی و کاتی.

پێهەڵکوتن و ڕەخنە لە ئەحزابی کوردی

سەیدی مەهابادی

کاکە ناسر سلاو.

چەند پرسیارم هەن:

1. **جنابتان ئەحمد تەوفیق چۆن دەناسن؟**
2. **بو ئێوەمانان هیچ کات لە سر هەڵەکانی ڕابردووی ڕێبەرانی گەلی کورد و ئەحزابی کوردی ڕوژهەڵات نارۆن تا درسی لێوەرگرتێ؟**
3. **بو هەمیشە 2ی ڕێبەندان و 26ی ڕێبندان و 25ی گلاوێژ و 31ی خورداد و 26ی سەرماوەز و 22ی تیر و زوربەی**

مناسبەتەکان لە تەعریف و تەمجیدو قارەمانپەروەری و شەخسییەتپەرەستی و غەیرە ... چی دیکە نالێن؟

بەڕێز کاک سەیدی مەهابادی،

سڵاو لە ئێوە و سپاس بۆ پرسیارەکانتان.

1. بەش بەحاڵی خۆم زانیارییەکی ئەوتۆم لە سەر سیاسەتمەدار و ڕێبەری حیزبی دێمۆکراتی کوردستانی ئێران، ئەحمەد تەوفیق نییە. ناش زانم کە چی بەسەر هات. دەنگۆی ئەوەی هەیە کە بەدەست حکومەتی عێراق لە بەین بردرا.

بەڵام پێم وایە مەبەستی ئێوە ئەوەیە (چونکە لە شوێنێکی تریش باستان کردووە) کە بۆ حیزبی دێمۆکرات تەنیا باسی قازی موحەممەد و د. قاسملو و د. شەرەفکەندی دەکا، بەڵام باسی ئەم ڕێبەرەی حیزبێ ناکا. حیزبی دێمۆکرات حیزبێکی زیندوویە و ناو و نیشان و ڕێگای پەیوەندی خۆی هەیە و دەتوانی ئەم پرسیارەی لە خۆیان بکەی. ئەوان ئەوەندەیان کەس و لێزان هەیە کە پێویستیان بە وەکیل و وەسی وەک من نەبێ. بەڵام ڕای خۆم ئەوەیە کە ئەم کارەی کە حیزبی دێمۆکراتی کوردستان (بە هەر دوو لایەنەوە) دەیکا، شتێکی غەیری سروشتی نییە: نەخش و شوێنەواری ڕێبەرەکانی هیچ یەک لە دەوڵەت و حیزبە سیاسییەکان یەک ڕادە نەبووە و نابێ. قازی موحەممەد وەک هەوەڵ ڕێبەری حیزب و سەرۆک کۆماری کوردستان گەورەترین شانازی مێژوویی کورد و حیزبی دێمۆکراتە. ڕەنگ بوو ئەگەر حکومەتی تاران ئەم جینایەتەی لە حەق ئەم دوو ڕێبەرەی تری حیزبێ (د. قاسملو و د. شەرەفکەندی) نەکردبا، ئەوانیش تەنیا وەک دوو شەخسییەت و سیاسەتوانی گەورەی کورد لە مێژوودا باسیان کرابا، بەڵام حکومەتی ئیسلامی ناخواستە ئەوانی جاودانی کرد. هەر بۆیەش حیزبی دێمۆکرات بۆ زیندوو ڕاگرتنی یادی ئەم جینایەتە و وەبیر هێنانەوەی قساوەت و سروشتی تیرۆریستی حکومەتی ئەورۆی ئێران وێنەی ئەو دوو ئینسانە پایەبەرزەی حیزبێ لە پەنای وێنەی قازی مەزن دادەنێ. بەهەر حاڵ، قازی موحەممەد پەیوەندی بە بەدیهێنانی گەورەترین خۆزگە و ئارەزو و ئامانجی کورد، کۆماری کوردستانەوە هەیە و د. قاسملو و د. سەعید بە خەباتی ئەکتوئێل و مەعاسیر و ئەورۆی کورد.

2. بە گشتی حیزبی دێمۆکرات بە بەراورد لە گەڵ حیزبەکانی تری ئۆپۆزیسیۆن، هەر وەتر بە نیسبەت ڕێژەی زۆرتری ئەندامانی و هەل و مەرجی دژوارتری سیاسی و نیزامی کە تێیدا بووە ـ لە ڕوانگەی منەوە ـ کەمترین هەڵەی کردووە. دیارە باس لێرەدا لە نیسبییەتە. دەنا ئەم حیزبەش بە پێی وەی کە لە گۆڕەپانێکی زۆر پان و بەرینی خەبات دابووە، بێ هەڵە نەبووە و ئەمن کەمتر ڕێبەری حیزبیم دیتووە کە بۆخۆی پێ لەسەر ئەم هەڵەیانە دانەنێ و باسیان نەکا. ئەمن بۆخۆشم قەت لە ڕەخنەگرتن ڕانەوەستاوم، ئەویش نە لە پشت سەریان و نە بە ناوی موستەعار و نەهێنی، بەڵکوو ڕووبەڕوو و بە ناوی خۆم. لێرەدا بۆ ئێوەی بەڕێزیش چەندانەیان دووپات دەکەمەوە: یەکێک لەم هەڵانە شەڕی نەخوازریاوی کۆمەڵە و حیزبی دێمۆکراتە کە زەبرێکی گەورەی لە هەر دوو ڕێکخراو دا. دووهەمین هەڵەی ڕێبەری حیزب و بەتایبەتی د. قاسملو، وتووێژی ناوبراو بوو لە گەڵ حکومەتی ئیسلامی ئێران، ئەویش بە بێ پرس و ڕا و بڕیاری کۆنگرە و دەفتەری سیاسی حیزبەکەی. هەڵەیەکی گەورەی دیکەی حیزبی دێمۆکرات زیندانی کردنی مامۆستا هێمنی مەزن بوو... بەڵێ، هەر دوو ڕێکخراوی کۆمەڵە و حیزبی دێمۆکرات هەڵەی بچووک و گەورەی تریان هەبووە کە لەوانە دەتوانین هەروەتر تێرۆری چەند شەخس (بۆ وێنە تێرۆری مەلا کەریمی شاریکەندی لە لایەن کۆمەڵەوە، ڕەحمانی کەریمی لە لایەن سەنناری مامەندییەوە (دەوترێ) بە خواستی ڕێبەری حیزبی دێمۆکرات، ...) ناو بەرین. هەڵەی دیکەی ئەم حیزبانە هەڵسوکەوتی نادێمۆکراتیکی ناو تەشکیلات و لە گەڵ نەیارانی ناو خۆیان بووە. بە باوەڕی من لە ئاست سیاسییەوە حیزبی دێمۆکراتی کوردستانی ئێران ـ جگە لە هەڵەی وتووێژ کردن لە گەڵ نوێنەرانی "کۆماری" ئیسلامی ئێران ـ کەمترین هەڵەی سیاسی و ئیستراتیژیکی کردووە. بەشێکی زۆر لە ئۆپۆزیسیۆنی حکومەتی ئیسلامی، بە کۆمەڵەی شۆڕشگێڕی زەحمەتکێشانیشەوە، ئەورۆ هەر ئەو شتەی دەڵێن کە حیزبی دێمۆکرات لانی کەم لە مەڕ خودموختاری، فێدڕالیسم، سۆسیالیسمی دێمۆکراتیک، نیزیکەی سێ دەیەیە کە دەیڵێ. سەیری هێزە سیاسییە گەورەکانی ئێران بکەین. لە حیزبی تودەی ئێرانەوە بگرە تا جیبهەی میللی، نیهزەتی ئازادی،

فیدائیانی خەڵکی ئێران (ئەکسەرییەت)، ڕێکخراوی موجاهیدینی خەڵقی ئێران، حیزبی کومونیستی ئێران، ... کامیان هەن کە دەتوانن ئیددیعا بکەن کە لە زۆر بارەوە لە هەڵە دانەبوون.

بەڕێز کاک سەیدە، تکایە ئیزنی قیاسێکم پێ بدەن: حیزبی دێمۆکرات و کۆمەڵە دەیان و سەدان شەڕکەری حکومەتی داگیرکەری ئێرانیان لە شەڕ دادەگرت، بەڵام پاشان بە قەدر و ڕێزەوە ئازاد و ڕەوانەی ماڵێیان دەکردن. حکومەتی ئیسلام لە ئێران، بەڵام، خەڵکیان لە ماڵان دەکێشا دەرێ و دەیان گرتن و ئەشکەنجەیان دەدان، پاشان دەیان هێنانە سەر تەلەویزیۆنی و ئیقراریان بە تاوانی نەکردە پێ دەکردن، بۆ وەی کە پاشان گیانیان بستێنن. هەر ئەو حکومەتە دەیان هەزار سەرباز و داگیرکەری عێراقی، هەر ئەوانەی کە خوێنی پتر لە یەک ملیۆن ئێرانیان ڕشت، چەند ساڵان بەخێوکرد و پاشان ڕەوانەی وڵاتەکەی خۆیان کردنەوە. جیاوازی ماهییەت و سروشتی کردەوەی حکومەتی ئیسلامی ئێران و حیزبەکانی تێکۆشەری کوردی ئە لێرەدا ڕوون دەبێتەوە.

3. ئەم ڕۆژانەی کە باستان کردوون، هەر کامیان ڕۆژانێکی گرینگ و مێژوویی ئەم نەتەوەن و دەبێ بە شانازییەوە ڕێزیان لێبگیردرێ، بەتایبەتی لە دووی ڕێبەندان. بەڕاستی پێتان وانییە کە ئەو نەتەوەیە ـ هەر چەند پتر لە هەشتا ساڵە حکومەتی شاهی و شێخی لە هیچ جینایەتێکی سیاسی، تیزامی و فەرهەنگی بۆ لەبینبردنی وی دەریغیان نەکردووە ـ ئەڕۆ بەدەنگ و سەداتر لە جارانیشە، جێی تەعریف و تەمجید و پێهەڵکوتن نییە؟ ڕژیمی کودەتایی ڕزاشا سمایل ئاغای سمکۆی بانگێشتن کرد بۆ وتووێژ، بەڵام دەوری دا و گرتی و کوشتی، چونکە پێ وابوو کە ئەگەر سەرکردەیەکی سەرکێشی کورد بکوژی، کێشەی کورد کۆتایی پێدێ، کە چی پاشان کۆمەڵەی ژ. ک. و حیزبی دێمۆکراتی کوردستان و کۆماری کوردستان سەری هەڵدا! کوڕەکەی ڕزاخانی میرپێنج قازی موحەممەد و بەشێک لە ڕێبەرانی کۆمار و حیزبی دێمۆکراتی کوردستانی کوشت و بەشێکی ساڵانێکی دوورودرێژ زیندانی کرد، بەو هیوایەی کە ئاسەوارێک لە هیوا و خۆزگەکانی کوردی ئازادیخواز نەمێنێ، کە چی بە شۆڕشی 57 کۆمەڵەش بەو کاروانە ئیزافە بوو و لە گەڵ حیزبی دێمۆکراتی کوردستان ئێرانی هاتە مەیدانی خەبات. خومەینی فیتوای جیهادی دژی ڕۆڵەکانی کوردی دا، شەڕێکی گەورەی بە کورد و حیزبەکانی داسەپاند. تەنانەت قەوڵ وابوو کە کەس نەگەڕێتەوە، تا هێزی کوردیان تارومار نەکردبێ. هەروەتر کوردیان پێ "عامیلی عێراق" بوو و پێیان وابوو بە لەبەین چوونی ڕژیمی سەددام، هیچ شوێنەوارێک لە کوردی خەباتگێڕی ڕۆژهەڵات نامێنێ. تەنانەت نەخشەیان ڕشت بوو کە لە ژێر سێبەری هێرش بە عێراق حیزبە کوردییەکان ڕاپێچ بکەن و لە قەفەسیان کەن و بە ئەتکەوە بیانبەنەوە ئێرانی ئیسلامی. کە چی ئەورۆ ـ چەند ساڵ پاش نەمانی ڕژیمی سەددام ـ لە جیات یەک حیزبی دێمۆکرات دوو حیزبی دێمۆکراتمان هەیە، لە جیات کۆمەڵەیەک سێ کۆمەڵەمان هەیە. تازە باسی پێژاک و پارتی ئازادی کوردستان و خەبات و چوار حیزبی سەربەخۆییخوازم هەر نەکردووە. "کۆماری" ئیسلامی ئێران پێی وابوو کە بە کوشتنی د. قاسملو و د. شەرەفکەندی دەتوانێ بە نفوز و تەئسیری ئەم دوو سەرکردەیە کۆتایی بێنێ کە چی ئەورۆ کەسی وا هەن کە ڕەخنە دەگرن کە: "بۆ ئەوەندە باسی ئەو دوو ڕێبەرە کوردەی دەکەن؟" پرسیاری ئەسڵی وان ئەوەیە کە بۆ ئەم دوو شەخسییەتە ئەوەندە خۆشەویستن، مەگەر قەرار وانەبوو کە بە کوشتنیان کورد ناهومید بێ و ئیتر باسی ئازادی و ڕزگاری نەکا. گەلۆ کورد نابێ شانازی بە خۆی بکا کە سەرەڕای ئەو هەمووە هەوڵەی دوژمن، قائیمبەزاتتر لە جاران ڕاوەستاوە و چ لە ئێران و چ لە جیهاندا بە نیسبەت دوو دەیە لە مەوبەر زۆرتر ناسراوە؟ دڵنیا بن کە ئەگەر هونەرمەندانی گەورەی کورد وەک نازری و کامکارەکان بۆ دەرەوەی وڵات بانگ دەکرێن و ئەوانیش بە جل و بەرگی کوردی هونەرە جوانەکەی خۆیان نیشان دەدەن، لانی کەم بەشێک ئاکامی ئەو خەباتەی کۆڵنەدەرانی کوردە. ئەگەر ئەورۆ کورد لە ئێران ئاوا خۆشنێوە، بەشێکی بەرچاوی دەگەڕێتەوە هەر ئەو تێکۆشانە. جا بۆیە، بێ وەی کە لە خۆبایی بین، بێ وەی کە بیر و گوتاری ڕەخنەگرانەی خۆمان بە تایبەتی لە ئاست ڕێبەران و ڕێکخراوە سیاسییەکانی کوردی لەدەست بدەین، دەبێ قەدری تێکۆشانیشیان بزانین.

من و تێکۆشانی سیاسی و چالاکی حیزبی

شەماڵ کەریمی

سلاوێکی گەرم کاک ناسر!

وێرای سپاس لە جەنابت و سایتی بۆرۆژهەلات، چەند پرسیارم هەبوون:

1. **بۆ تا ئیستا نەچوویەتە ناو تەشکیلاتێکی سیاسی کوردییەوە؟**
2. **ئایا هیچتان لەو هەمووە حیزب و ڕێکخراوەی رۆژهەلاتی کوردستان قەبووڵ نیە؟**
3. **پێت وانیە لە وەلاتانی رۆژهەڵاتی ناوەراست تەنیا رێگایەک بۆ ئالوگۆر حیزبەکانن؟ دوریکردن لە حیزبەکان رێگا بۆ کەسانی هەلپەرەست و دواکەوتوو خۆش ناکات؟**
4. **پێت وایە کام حیزب بەرنامەی گۆنجاوتر و باشتری پێیە بۆ کوردستان؟**
5. **ئاخرین پرسیار ئایا لاوانی کورد لە دەرەوەی وەلات چ بکەن بۆ ئەوەی بتوانن سەرمایەیەک بن بۆ دوارۆژی کوردستان؟**

دووبارە زۆر سپاس سەرکەوتنت بۆ بە ئاوات دەخوازم.

کاک شەماڵ گیان،

سڵاوتان لێ بێ و زۆر سپاس بۆ ئێوەش.

ڕاستە، منیش پێم وایە کە ڕەمزی سەرکەوتن ـ نەک تەنیا لە ڕۆژهەڵات، بەڵکوو بە گشتی ـ ڕێکخستنە. بوونی ڕێکخراوەی سیاسی و مەدەنی و سنفی جۆراجۆر پێوەرێکی زۆر گرینگ بۆ پێناسەکردنی هەر کۆمەڵگایەکی پێشکەوتوویە و ئێمەش بە بێ ڕێکخستن بە دێمۆکراسی و فێدرالیسم و ئامانجەکانی ترمان ناگەین. سەرەڕای وەی، ڕەنگە بتوانم ئەرکی خۆم تا ڕادەیەک لە ڕێگای وەرگێرانی بابەتی زانستی پەیوەندیدار بە دۆسی نەتەوایەتی و هەروەتر بە دەربڕینی هەڵوێستی سەربەستانەش بەجێ بێنم.

لە مەڕ ئەم پرسیارەش کە کام حیزب بەرنامەی گونجاوتریان پێیە، بە ڕوونی و ڕاشکاوی بڵێم کە من لە باری فەلسەفی و مێتافیزیکییەوە هومانیستم، لە باری سیاسییەوە سۆسیال دێمۆکراتم و سیستەمی فێدڕالیسمم بۆ سڕینەوەی شووینیسم و مسۆگەرکردنی مافەکانی دێمۆکراتیک و نەتەوەیی گەلانی ئێران پێ باشترینە کە ئامانجی چەندین حیزبی سیاسی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بۆ وێنە هەر دووک حیزبی دێمۆکرات و هەر دوو باڵی کۆمەڵەو هەروەتر بەشێک لە ڕێکخراوە سیاسییەکانی ئێرانیشە. جیاوازێکی ئەوتۆیان لە بەینیاندا نابینم. دانی دروشمی سەربەخۆییم پێ هەڵەیە کە چەند ڕێکخراوەی بچووکی تازە پێکهاتوو داوای دەکەن. "مافی شارومەندی"یش کە کۆمەڵەی حیزبی کومونیستی ئێران گەڵاڵەی کردووە، وڵامدەرەوەی پرسی نەتەوایەتی کورد نازانم. هەڵبەت هیندێک گرفت کە ئەم ڕێکخراوەیە لە مەڕ فێدرالیسمی نەتەوەیی باسی دەکا، ڕاستن و نابێ و ناکرێ نکۆڵیان لێبکردرێ (کە لە سەرەوە باسی کرا). "کۆنفێدڕالیسم"یش کە پێژاک باسی دەکا، پێم زۆر غەیری ڕێئالیستییە، بۆ وەی کە لە مێژووا چەندجاران تاقی کراوە و سەرنەکەوتووە، وە بۆ وەی کە ئەم سیستەمە بە پێچەوانەی "فێدرالیسم" بۆ یەکگرتنی دوو یا چەند وڵاتی سەربەخۆ داندراوە.

بە هەر حاڵ، گشت ئەم حیزبانە بەرهەمی خەباتی چەندین ساڵەی گەلی کوردن و هەر کام بەشێک لە کۆمەڵگا نوێنەرایەتی دەکەن. هیچ کامیان زیادی نین و بوونیان بەکەڵکە؛ چ ئەوانەی کە ئاسۆیەکی زۆرتر نەتەوەییان هەیە و چ ئەوانەی کە بۆچوون و هەڵسوکەوتی کۆمەڵایەتی و سەرانسەریان بەهێزترە. لە سەر ئەم بڕوایەم کە نەبوون، حەزف و تەنانەت لاواز بوونی هەر یەک لەم لایەنانە بە زەرەری گەلی کورد تەواو دەبێ. هەموو

لایەنەکان ڕۆڵ و نەخشی تایبەتی خۆیان هەیە: لایەنێک ئیهتیمام دەداتە سەر بەهێزکردنی بیر و بۆچوونی مافخوازی نەتەوایەتی لە کوردستان و لایەنەکەی تر ئیهتیمام دەداتە لابردنی بێعەداڵەتییەکانی تری ناو کۆمەڵگا و بەهێزکردنی پەیوەندی جووڵانەوەی کورد لە گەڵ بزووتنەوەی سەرانسەری ئێران. زۆر باشە کە حیزبەکانی ڕۆژهەلاتی کوردستان ئۆپۆزیسیۆنی خۆیان هەیە و خەڵک چەندین ئالتێرناتیویان بۆ هەڵبژاردن هەیە.

ئەوەی کە چ پەیام و پێشنیارێکم بۆ لاوانی کوردستان (لە دەرەوە) هەیە، خۆم بچووکتر لەمە دەزانم کە ڕێ و شوێن بۆ کەسێک دیاری بکەم. ئەمن تەنیا هیوا و خۆزگەکانی خۆم باس دەکەم کە گرینگترنیان ئەوەیە کە لاوەکانمان بە نیسبەت کۆمەڵگاکەیان، بە نیسبەت ئەم کەسانەی کە قوربانی سەرکووتی حکومەتی دەبن، بە نیسبەت زوڵم و زۆری بێدەنگ و "بێتەفاوەت" نەبن و بە ڕێز و پێزانینەوە بڕواننە تێکۆشان و زەحمەتی ڕێکخراوە سیاسیـیەکانی کوردستان. ئەگەر کەسێکیش بیهەوێ ببێتە سەرمایەیەک بۆ دوارۆژی کوردستان، ڕێگایەکی دیکەی غەیری ئەوە نییە کە تێبکۆشێ خۆی لەباری زانستەوە، بە تایبەتی زانستی سیاسی و کۆمەڵناسی، بە هێز و دەوڵەمەند بکا و هەر هەنگاوێک کە دەیهاوێ لە بیرنەکا کە چ ڕێگایەک بدۆزێتەوە کە گەلەکەمان بە ڕەنج و زەحمەت و قوربانێکی کەمتر لە کۆمەڵگایەکی پێشکەوتوو، ئازاد و دێمۆکراتیک نیزیکتر بێتەوە.

حیزبی دێمۆکراتی کوردستانی ئێران و "چەکی شانازی"

سەمیرە

سڵاو بۆ بەڕێزتان.

پرسیاری من ئەوەیە: هەڵویستی حدکا بەرانبەر بە مەسەلەی کورد لە بەشی رۆژهەلات چۆن دەبینن؟ گەلۆ هەر وەکوو ڕابردوو خەباتی سیاسییە یا دێتەوە بو وڵات و چەکی شانازی دگرێتەوە دست؟

سپاس

خوێنەرەی بەڕێز،

ڕاستییەکەتان دەوێ، زۆر لە مەبەستی پرسیارەکەتان تێنەگەیشتم، چونکە پێم وایە ئێوەی بەڕێز بزانن کە هەڵوێستی حدکا بەرامبەر بە پرسی کورد لە ڕۆژهەلاتی کوردستان چ بێ. ئەم حیزبە فێدڕالیسمی بۆ ئێران دەوێ و لەویدا دابینکردنی مافی نەتەوایەتی کورد. پرسیارەکەتان بە نیسبەت ڕێباز و شێوەی خەباتیش ڕوون نەبوو و تەنانەت پاڕادۆکیش بوو، چونکە لە لایەکەوە باسی "خەباتی سیاسی" دەکەن و لە لایەکی ترە باسی "چەکی شانازی"، واتا خەباتی چەکداری و ئەم دوانەش لە بەرامبەر یەک دادەنێن، لە کاتێک دا کە هەمووما دەزانین کە "شەڕی چەکداری"ش بۆ خۆی شێوەیەکی خەباتی سیاسییە و لە لایەکی ترە خەباتی سیاسی تەنیا شەڕی چەکداری نییە.

ئەگەر مەبەستی جەنابتان بردنە ژێر پرسیاری خەباتی سیاسییە و چاوەڕوانی شەڕی چەکداری لە حدکا دەکەن، وێڕای ڕێزم بۆ ئێوە، لەگەڵتان نیم. شەڕی چەکداری ـ لانی کەم یا بەتایبەتی لە هەلومەرجی ئەوڕۆی کوردستانی باشوور و ڕۆژهەلات ـ لە بەرژەوەندی کورد نابینم.

(بۆ دووپات نەکردنەوەی باسەکانم لەم پەیوەندییەدا سرنجتان بۆ وتاری **"پژاک، مبارزەی مسلحانە و چند پرسش از احزاب کردی"** و هەروەها بۆ **"این تابو را باید شکست"** لە ماڵپەری iran-federal.com ڕادەکێشم.)

جیاوازی میدیای ئێران و ئاڵمان

شاداب

سڵاو بەرێز

1. **جیاوازی کاری ڕۆژنامەگەری لە ئێران، کوردستان، و ئەورووپا لەچیدا دەبینن؟**
2. **جیاوازی ڕۆژنامەگەری لە نێوان سوئێد و ئاڵمان لەچیدا دەبینن؟**
3. **ئایا بۆ کەسێک کە لە ئێران دیپلۆمی وەرگرتووە، واتە بەگشتی 12 ساڵی خوێندووە، لە وڵاتی سوئێد یان ئاڵمان پاش فێربوونی زمان پێویست بە کۆنکۆر واتە ئیمتحانی دانیشگا هەیە یان نا؟ ئەگەر بەڵێ، ئەم ئیمتحانە لەگەڵ هی ئێران چەندە جیاوازە؟**
4. **ڕۆژنامەوانێک چۆن سەرکەوتوو دەبێت لە کارەکانیدا؟ یان پێویستی بە چییە بۆ ئەم سەرکەوتنە؟**
5. **پاش ئەو ماوەیە کە لە ئەورووپا ژیاوی ، ئێستا چەندە باوەڕت بە خودا هەیە؟**

سەرکەوتوویت و خودات لەگەڵ

کاک شاداب،

وێرای سڵاو و ڕێز بۆ ئێوەش، ئەو پرسیارانەی کە کردووتانە هەویرێکن کە زۆر ئاو دەبا و هەرکامیان ڕەنگە کتێبێکیان بوێ. سەرەڕای وەی هەوڵ دەدەم بە کورتی وڵامیان بدەمەوە:

1. ئەمن پێم وایە کە ئێوە ناتانهەوێ کە من ڕەستەکانی کتێبە تایبەتییەکانتان بۆ ڕێژ بکەم، بەڵکوو گەرەکتانە کە بە زمانێکی پاراو و خۆمانە بیروبۆچوونی خۆمتان لە سەر ئەم بابەتە بۆ باس بکەم. ڕۆژنامەگەری و یاخود بە گشتی میدیاکانی چاپی و ئەلێکترونیکی لە ئێران و کوردستان و ئەورووپا (بۆ وێنە ئاڵمان) لە زۆر بواردا جیاوازیان پێکەوە هەیە. لە بەشی ڕۆژنامەوانی و هەواڵنێریش وەک بەشەکانی تری کۆمەڵ مکاتیب و بیروبۆچوون و پێناسەی جیاواز هەن. بۆچوونی دیمۆکراتیکی زاڵ، میدیاکان ـ وێرای حکومەت، پارڵمان و دادوەری ـ بە هێزی چوارەم دادەنێ و گرینگرتین ئەرکەکانی، ئەوانەی خوارەوە دیاری دەکا:

   یەک: ئاگادارکردنەوەی جەماوەر لە ڕووداوەکان،
   دوو: تەحلیل و شرۆڤەی گرینگترین ڕووداوەکان (وەک هەڵوێستی دەوڵەت، یاساکانی دەرچوو لە پارڵمان، ...)،
   سێ: کۆنترۆڵ و لەقاودانی هەڵەکانی دەوڵەت و نوێنەرانی خەڵک و
   چوار: دانی هیندێک سێرویس و خزمەت وەک بڵاوکردنەوەی فیلمی جۆراجۆر بۆ مەبەستی جۆراجۆر.

   میدیاکان دەبێ بە پێی فەلسەفەی وجودی خۆیان سەربەست و سەربخۆ بن. ڕۆژنامەوان و هەواڵنێر دەبێ وەک نوێنەری پارڵمان مەسونییەتی شوغڵی و ئەمنییەتی و سیاسی هەبێ.

   نیزامی میدیای هەر وڵاتێک ئاوێنەی نیزامی سیاسی ئەو وڵاتەیە: هەر چەند نیزامی سیاسییەکە دیمۆکراتیک بێ، بە هەمان ڕادە سیستەمی حاکم بە سەر میدیاکاندا دیمۆکراتیکە. پێچەوانەکەشی ڕاستە. ئێران وڵاتێکی غەیری دیمۆکراتیکە، هەر بۆیەش میدیاکانی نە تەنیا ئازاد نین، نە تەنیا بیروباوەڕی دیمۆکراتیک و پێشکەوتووانە بڵاو ناکەنەوە، بەڵکوو ئامرازی فریو و سەرکووت و وەدواخستنی خەڵکیشن. میدیاکانی ئەورووپا شتێکی نەرێنی زۆر بچووک گەورە دەکەنەوە و حکومەت ناوێرێ دەنگێ دەربێ لە ترس زمانی میدیاکان. زۆر جاران هەڵەیەکی بچووکی حکومەت ئەوەندە گەورە دەکەنەوە، ئەوەندەی باس دەکەن، تا ئەو کەسەی هەڵەی کردووە لەسەر کار لادەچێ یا لای دەبەن. بەڵام لە ئێران بە پێچەوانەکەی دەبینین: ڕادیۆ و تەلەویزیۆنی حکومەتی کە بە پێی یاسا لە ژێر چاوەدێری "ڕێبەر" دایە و ناوبراو سەرۆکەکەی دیاری دەکا، ئاگای لە ڕێپێوان و میتینگ و کوشت و کوشتاری خەڵک (بۆ وێنە ئەوەی کە لە ساڵی 60ی کۆچی هەتاوی لە لایەنگرانی موجاهیدینی خەڵقی ئێران لە شەقامی جامیجەمی تاران کە ڕادیۆ و تەلەویزیۆنەکەش هەر لەوێیە، کرا، نییە، بەڵام ئاگای لە فلان چاپەمەنی فیسار وڵاتی ئافریقایی

هەیە کە بە "شۆڕشی ئیسلامی ئێران وەک هیوای مەستەزعەفانی جیهان" هەڵکوتووە!

ڕۆژێکی کەسێک لە ئێران لێی پرسیم: "ئەرێ جیاوازی بەینی تەلەویزیۆنی ئێران لە گەڵ ئاڵمان چییە؟" وڵامم داوە: "جیاوازییەکەیان بە قەرای زەوی و ئاسمانە. خولاشان یەک نییە. شەوێ کە تەلەویزیۆنی ئاڵمان سەیر دەکەی، ئەو تەسەوورەت دێتە مێشکێوە کە تەوەڕرووم و گرانی دار و بەردی داگرتووە، بێکاری زۆری پەرە هەستاندووە، لە بەر جینایت لە سەر شەقامەکان منداڵەکانت نابێ بنێرێ دەرێ، ... بەڵام بەیانی کە دێیە دەرێ و دەچێ سەر کار یا بازاڕ هیچ جیاوازییەک لانی کەم بە نیسبەت مانگێک لەمەو پێش ناکەی. کە چی تەلەویزیۆنی حکومەتی ئیسلامی ئێران سەداسەد بە پێچەوانەکەیەتی: شەوێ بە دیتنی بەرنامەکان هەست دەکەی کە ئەوە ئەتۆی لە هەڵە دای. دەنا لەم وڵاتە دار و دنیا لایەنگر و کوشتە و مردووی ئەم حکومەتەن، خەڵک بۆ بەرنامەکانی ڕەسمی حکومەت سەر و دەست دەشکێنن و ئێران بە گشتی "مەدینەی فازیڵەیە". بەڵام بەیانی کە دێیە دەرێ هەوەڵین کەسانێک کە دەیانبینی، توک و دوعای نابەخێر بۆ حکومەت دەنێرن، بە زەوی و زەمان جنێو دەدەن و نارەزایەتی دەردەبڕن. ئەوەیە جیاوازی تەلەویزیۆنی ئاڵمانی فێدڕاڵ و ئێرانی ئیسلامی." دەیان جار لە خەڵکی ئێرانم بیستووە کە "ڕۆژنامە و ڕادیۆ ـ تەلەویزیۆنی ئێران لە سەر درۆ ساخ بۆتەوە". نیشانەکەشی ئەوەیە کە بە میلیۆن کەس لە ئێران ماهوارەیان هەیە و خۆیان لە مێدیای ئێران بێنیاز کردووە. سەیری ئاماری خوێندنەوەی ڕۆژنامە حکومەتی و سوپسیدکراوەکانی ئێرانی هەفتا میلیۆنی بکەن، دەردەکەوێ کە خەڵک چەندەیان بەقا بە ڕژیم و ڕۆژنامەکانێتی. تازە دەیان هەزار ئۆرگان و ئیدارە و مەدرەسە و زانکۆ و ئینستیتۆ و ... هەن کە ئەم ڕۆژنامانە ئابونەن و یان دەبێ ئابوونە بن. ئەگەر سوپسیدی حکومەتی لە کاغەز و بە گشتی یارمەتی ماڵی دەوڵەت لەو جەریدانە ببڕدرێ، پێم وانییە کە ڕۆژێک بتوانن دەوام بێنن. مێدیاکانی حکومەتی لە ئێران لە ڕاستیدا ئۆرگانی تەبلیغی و ئایدۆلۆژیکی دەوڵەتن و کاریان تەوجیهی سیاسەتەکانی ڕژیمە بۆ خەڵک. مێدیای سەربەخۆ و ئەورۆیی ناتوانێ لە وڵاتێکی وەک ئێران دەوام بێنێ.

مێدیاکانی ئێران ڕەنگدانەوەی ڕاستەقینەی فەرهەنگی خەڵکانی ئێرانی ئیسلامی، تەنانەت لە باری ئایینیشەوە نین. نموونەیەک: هەرووەک دەزانین بەشێکی بەرچاو لە خەڵکی ئێران نە شیعەن و نە فارس. کە چی مێدیاکانی ئێران کە بە پووڵ و پارەی خەڵکی ئێران، لە کوردەوە بگرە تا فارس و تورک و بەلوچ و تورکمەن و عەرەب، لە سوننییەوە بگرە تا شیعە و غەیری موسڵمان، دامەزراون و ئیدارە دەکرێن، تەنیا لەسەر بنەمای شیعە و بڵاوکردنەوەی ئەم ئائینە و بە نیسبەت چاپەمەنییەکان تەنیا لەسەر زمانی فارسی داندراوە. ئەوە زوڵمێکی گەورەیە کە لە خەڵکی غەیری شیعە و غەیری فارسی ئێران دەکردرێ. ئەنجامی ئەم سیاسەتەی حکومەت ئەوەیە کە لە شاری سوونینشین، لە ڕادیۆ ـ تەلەویزیۆن بانگی شیعە بڵاو دەبێتەوە، نە ئی سوونی، بەرنامەکان بەر پایەی تەعتیلاتی ئائینی شیعەیە نە سوونی و لەمە قەباعەتتر: هەر چی چاپەمەنی ڕەسمی هەیە بە زمانی فارسییە. چ مەنتقێک لە ژێر ئەم سیاسەتەی نووستووە: شووینیسمی قەومی و ئائنبی قەومی و مەزهەبی. ئەم بڵاوکراوانەی کە بەتایبەتی غەیری حکومەتین و بە زمانی فارسی نین، دەبێ هەمیشە لە مەترسی داخران بە هۆی سەربەست بوونیان و ڕاوەستان بە هۆی نەبوونی سەرچاوەی ماڵی دابن. تازە لە شاری مێژوویی کورد وەک کرماشان ئیجازەی چاپ و بڵاوبوونەوەی بڵاوکراوەی کوردی هەر نادەن!! گەلۆ ستەم لەوە زۆرتر هەیە؟
(بڕوانە سەروتاری گۆڤاری **"اورامان"**، ژمارە 1.)

زۆربەی هەرە زۆری ڕۆژنامەکانی کە بە خەرجی خەڵکی تەواوی ئێران لە ئێران دەردەچن، لە شارەکانی ناوەندی، بەتایبەتی لە تارانێن. ئەوە خۆی لە خۆیدا حیکایەت لە زوڵمێکی بنەڕەتی دیکە دەکا: کۆبوونەوەی هێزی بڕیاردەری ڕامیاری لە ناوەند و تاران. چونکە مێدیاکان هەمیشە لە ناوەندی گرینگی سیاسین. کە وایە هیچ حیسابێک بۆ بەشەکانی تری ئێران ناکردرێ. بۆ ناکردرێ؟ چونکە لە وان خەڵکی غەیری فارس دەژین و ئەو خەڵکانەش بە پێی بۆچوونی شووینیسم بۆیان نییە خاوەنی مێدیا و ڕۆژنامەوان و ڕووناکبیری سەربەخۆ و بیرۆکەی سیاسی خۆیان بن. حکومەتگەران دەزانن کە لە نەبوونی ئازادی ئەحزاب ڕۆژنامەکان نەخشی کۆکەرەوە و ئاگاکەرەوەی ڕێکخراوەی سیاسی دەگێڕن. هەربۆیە هەر بڵاوکراوەیەک کە گەرەکی بێ لەم نەخشە نیزیک بێتەوە، پێش چاپ و بڵاوکردنەوەی دەگرن.

لە کۆتایی ئەم بەشەدا سپاس و پێزانینی خۆم ئاراستەی ئەو ڕۆژنامەوانانەی کوردستان دەکەم کە لە

ئاستەم و دژوارترین هەلومەرجی سیاسی و ئابوریدا تێدەکۆشن بڵاوکراوەی بە هێز و بەکەڵک دەرکەن. هەمموو ئەم ڕۆژنامانە نەخشی فەرهەنگی و زانستی و ڕووناکبیرانەی گرینگیان هەبووە. کەس نییە جێگە و ڕۆڵی ئەرێنی "سروە"، "مەهاباد"، "ڕۆژهەڵات"، ئاسۆ" "پەیامی کوردستان" (تا ژمارە 34)، ... و دەیان بڵاوکراوەی دانیشجوویی بەرز نەنرخێنێ و بە ڕێز و حورمەتەوە باسی چالاکانی ئەم بڵاوکراوانە نەکا. بەراورد و قیاسی ئەم بڵاوکراوانە لە گەڵ بڵاوکراوەکانی ئەورووپا و تەنانەت ئێرانیش نە مووکینە و نە مونسیفانەیە. دۆخێک کە ڕۆژنامەوانانی کوردستانی ئێران تێیدان زۆر تایبەتییە. بڵاوکراوەیەک دەبێ ئەو تایبەتمەندییانەی هەبێ کە بکرێ لە گەڵ بڵاوکراوەی کوردی قیاسی بکەین. بەڵام هەرچی هەیە تەنیا بە هیممەتی بەرپرسیارانی تێکۆشەری ئەو بڵاوکراوانەوە هاتۆتەدی و بەشێکی زۆریان لە کات و سەرمایە و نانی بنەماڵەی خۆیان بۆ ئەم کارە تەرخان کردووە و بێ وەی کە لایەنێکی رەسمی پشتیان بگرێ. لە کۆتاییدا جگە لە ماندوو بوون و هەڵبەت شانازی خزمەت کردن بە گەل و نیشتمان و رەهەندی ڕووناکبیری کورد چ بۆ ئەم بەڕێزانە نەماوەتەوە و نامێنێتەوە.

2. بە نیسبەت جیاوازی نێوان ڕۆژنامەگەری ئاڵمان و سوئێد هیچ شتێک ناتوانم بڵێم، چونکە هیچ شارەزاییەکم لە سەر مێدیاکانی سوئێد نییە. بەڵام کورتەیەکتان سەبارەت بە سیستەمی مێدیای ئاڵمان بۆ باس دەکەم: مێدیاکان لە ئاڵمان بە مانای ڕاستەقینەی خۆیان سەربەخۆن. دەوڵەتی فێدڕاڵ و شانزدە دەوڵەتی ئەیالەتی نە ڕادیۆیان هەیە، نە ڕۆژنامە و نە تەلەویزیۆن. تەنیا مێدیاکانێک کە هەر چەند لە باری سیاسییەوە سەربەخۆن، بەڵام بە خەرجی حکومەتی فێدڕاڵ هەڵدەسووڕێن، ڕادیۆ "دۆیچلاند فونک" و ڕادیۆ و تەلەویزیۆنی "دوێچێ وێلێ" و هەفتەنامەی "داس پارلامێنت"ە. "دۆیچلاند فونک" پێش گۆڕانکانێکانی دەیەی نەوەدی زائینی بۆ ئاڵمانییەکانی نیشتەجێی ڕۆژهەڵاتی ئەوروپا، بە تایبەتی "ئاڵمانی ڕۆژهەڵات"، داندرا بوو. پاشان کە "ئاڵمانی ڕۆژهەڵات" نەما، کرا بە ڕادیۆیەکی تەنیا هەواڵدەری بیست و چوار سەعاتە بۆ گشت ئاڵمان. "دۆیچێ وێلێ" زمانحاڵی ئاڵمان بە گشتی لەدەرەوەی ئەو وڵات بوو و هەیە. نە پێشتر و نە ئێستا بە "کابڵ کاناڵی" ئاسایی لە ژوورەوەی ئاڵمان وەرناگیرێ. هەفتەنامەی "داس پارلامێنت"یش بڵاوکراوەیەکی زانستییە و زۆرتر بۆ زانیاری بەخشین بە نوێنەرانی پارلمانی فێدڕاڵ و شانزدە پارلمانی ئەیالەتی ئەم وڵاتە لە مەڕ پرسە گرینگەکانی ڕۆژ بڵاودەبێتەوە. کەسانێک کە بابەت لەم بڵاوکراوەدا دەنووسن، زۆرتر پسپۆران و زانایان و مامۆستایانی زانکۆکانن لە بوارەکانی جۆراجۆردا. تەواوی چەند هەزار بڵاوکراوەی ڕۆژانە و هەفتانە و مانگانەی ئەم وڵاتە، سەدان ئیستگای ڕادیۆ و زۆرتر لە سی کاناڵی تەلەویزیۆنی سەرانسەری ئەم وڵاتە پەیوەندێکیان بە دەوڵەتەوە بە باش و خراپەوە نییە و لە هەموو بارێکدا سەربەخۆن.

پڕ خوێنەرترین ڕۆژنامەکانی ئەم وڵاتە ئی لایەنە جۆراجۆرەکانی سیاسیین و بە پێی سوونەت و سیستەمی فێدڕاڵی ئەم وڵاتە لە ئەیالەتەکانی جۆراجۆر دەردەچن و بەڵام لە گشت ئاڵمان بڵاودەبنەوە. بۆ وێنە موعتەبەرترین گۆڤار "دێر شپیگێل"ە کە ناوەندەکەی لە هامبورگە (باکووری ئاڵمان)، پرخوێنەرترین ڕۆژنامەی سیاسی "فرانکفۆرتێر ئالگێماینێ تسایتونگە" کە لە فرانکفۆرت (ناوەندی ڕۆژئاوای ئاڵمان) دەردەچێ؛ لە مونیخ وەک ناوەندێکی باشووری ئەم وڵاتە ڕۆژنامەی پرخوێنەری "زۆددۆیچێتسایتونگ" دەردەچێ و لە گشت ئاڵمان خوێنەری هەیە. ڕۆژنامە دەستە چەپی و بەنێوبانگی "دی تاگێستسایتونگ" لە بێرلین دەردەچی. کە وایە نە تەنیا بڵاوکراوە هەرەگرینگەکانی ئاڵمان تەنیا لە شار و ئەیالەتێک کۆنەبوونەتەوە، بەڵکوو هەر ناوچە و ئەیالەتێک بڵاوکراوەیەکی هەیە کە گرینگی فێدڕاڵی هەیە و لە گشت ئاڵماندا خوێنەری هەمیشەیی خۆی دۆزیوەتەوە.

تا ئێرە باس تەنیا لە چەند بڵاوکراوە بوون کە حەوزەی پەخش و بڵاوبوونەوەیان گشت ئاڵمانە. بەڵام بەهێزترین و پرخوێنەرترین بڵاوکراوەکان ئەوانەن کە لە شارەکان و ناوچەکان بڵاو دەبنەوە و پێیان دەڵێن "ڕۆژنامەی ناوچەیی". بۆ وێنە ئەم شارەی کە من لێی دەژیم ناوەندی سێ ڕۆژنامەی بەهێزە کە دوویان هەر لەم شارە چاپ دەبن و ئەوی سێهەمینیان لە پایتەختی ئەم ئەیالەتە و لێرە تەنیا بەشی ئەم شارەی پێ زیاد دەکردرێ. گشت ئەم بڵاوکراوانە ئی بەشی تایبەتین و هیچ سوبسید و یارمەتێک لە حکومەت وەرناگرن.

سیستەمی رادیۆ و تەلەویزۆنی ئاڵمان بە کورتی بەم چەشنەیە:

یەک: بەشێک لە وانە "گشتین" کە لە ڕێگای 1. ڕێکلام و 2. "عەواریزی رادیۆ ـ تەلەویزۆنی" تەئمین دەکرێن کە مانگانەیە، بەڵام هەر سێ مانگ جارێک وەردەگیرێ، بەم مەرجەی کە رادیۆ و تەلەویزیۆنت هەبێ و خاوەن داهات بی.

دوو: بەشێکیان تایبەتین کە تەنیا لە ڕێگای ڕێکلام و تەبلیغەوە تەئمینی ماڵی دەکردرێن.

سێ: دەستەیەک تەلەویزۆن هەن کە "پێی تی‌وی"یان پێدەڵێن و دەبێ خۆت ئابونە بکەی و مانگانە پارەیەک بدەی کە دەزگایەکت بدەنێ و کۆدێک کە ئەم بەرنامانە و کاناڵانەی ئەم شیرکەتەی بتوانی پێ بگری.

بە پێی سیستەمی سیاسی فێدڕاڵی ئاڵمان سیستەمی ڕادیۆ ـ تەلەویزۆنی "گشتی" ئەم وڵاتەش فێدڕاڵە. ئەم ڕادیۆ تەلەویزۆنە بریتییە لە پێنج بەش:

یەک: یازدە ناوەندی رادیۆ ـ تەلەویزۆنی شازدە ئەیالەتی ئاڵمان (رادیۆ ـ تەلەویزۆنی چەند ئەیالەت پێکەوە تێکەڵ بوون و ناوەندی ناوچەیی رادیۆ ـ تەلەویزۆنی هاوبەشیان پێک هێناوە) کە بۆ ئەو ناوچە و ئەیالەتانە بەرنامەی رادیۆیی و تەلەویزیۆنی بڵاو دەکەنەوە (و بە ناوی "پرۆگرامی سێهەم" واتا "Dritte Programme" ناویان دەرکردووە)؛

دوو: شەبەکەیەکی فێدڕاڵ (بە ناوی "شەبەکەی یەک" واتا "ARD") کە ئەو یازدە ناوەندە پێکیان هێناوە و بەرنامەی دەدەنێ؛

سێ: چەند کاناڵی خەبەری (وەک "Phoenix")، فەرهەنگی (وەک "Arte") و منداڵان (وەک "Kinderkanal") کە لە سەرانسەری ئاڵمان دەبیندرێن و ئەم یازدە کاناڵەی ئەیالەتەکان و "شەبەکەی دوو" تەئمینی ماڵی دەکەن؛

چوار: "شەبەکەی دوو" (واتا "ZDF") کاناڵێکی سەرانسەرییە و پەیوەندێکی زۆری بە شەبەکەی یەک و یازدە ناوەندی ڕادیۆ ـ تەلەویزیۆنی ئەم وڵاتەی نییە و مێژوویەکی دیکەی هەیە.

پێنج: هەروەتر چەند کاناڵی هاوبەشی چەندوڵاتی هەن، بۆ وێنە "3 Sat" کە ئی ئاڵمان و سویس و ئۆتریشە و لە هەر سێ وڵاتان بە زمانی ئاڵمانی بڵاودەبێتەوە.

ئەم "عەواریزەی ڕادیۆ ـ تەلەویزۆن"ەی کە لە سەرەوە باسم کرد، بە پێی جەدوەلێک و بڕیاری کۆمیسۆنێک کە نوێنەر و سەرۆک وەزیری ئەیالەتێک بەڕێوەی دەبا، مابەینی شەبەکەی یەک (وەک کاناڵی هاوبەشی ئەیالەتەکان) و شەبەکەی دوو و پاشان مابەینی یازدە کاناڵ و ناوەندی ڕادیۆ ـ تەلەوزیۆنی دابەش دەکرێ.

هەر یەک لەم یازدە کاناڵ و ناوەندی ڕادیۆ ـ تەلەویزۆنە ئەیالەتیانە لە لایەن کۆمیسۆنێکەوە بەڕێوەدەچێ کە نوێنەرانی هێزە گرینگ و سەرەکییەکانی ناو کۆمەڵگای ئەو ئەیالەتانە (وەک حیزبەکان (چ ئەوانەی لە حکومەت دان و چ ئەوانەی لە ئۆپۆزیسیۆن دان)، ئیتیحادیەکان، هەر دووک کلیسای پرۆتستان و کاتۆلیک، ...) تێیدا بەشدارن.

کە وایە حکومەت نە رادیۆی هەیە، نە تەلەویزیۆنی هەیە، نە ڕۆژنامەی هەیە و نە گۆڤاری هەیە.

شتێکی زۆر گرینگی ئەم سیستەمە "گشتییە" ("شەبەکەی هەوەڵ") ئەوەیە کە ئەوە ناوچەکان و ئەیالەتەکانن کە تەلەویزیۆنی سەرانسەری ساز دەکەن و برنامەی دەدەنێ و نە بە پێچەوانەکەی. کە وایە ناوەندی رادیۆ ـ تەلەویزیۆنی ئەیالەتەکان لق و شۆعبەی رادیۆ ـ تەلەویزۆنی ناوەندی نین، بەڵکوو بە پێچەوانەکەی. دوو ناوەندی خەبەر هەن کە یەکیان لە هامبورگە و ئەوی دیکەیان لە بێرلین. تەفسیری خەبەرەکان کە زۆر گرینگە و ڕای گشتی ئەم وڵاتە فۆرم دەدا، هەر جارێ ئەیالەتێک دێیدا (ئەم تەفسیرە جارێک لە مونیخەوە دێ، جارێک کە ویسبادنەوە، جارێک لە بێرلینەوە، جارێک لە کۆڵنەوە، ...). تەنانەت ناوەندی تەلەویزیۆنی سەرانسەری ("شەبەکەی دوو") لە ماینسە ونەک لە بێرلین، پایتەختی ئەو وڵاتە.

3. پرسیاری سێهەمت ئەوەیە کە گەلۆ لە سۆئێد و ئاڵمان کۆنکۆر هەیە. هەروەک کە وتم زانیاریم لە سەر سۆئێد نییە، بەڵام لە ئاڵمان حەوت خانی رۆستەم بە ناوی "کۆنکۆر" نییە. تەنیا ڕشتەی پزیشکی تێستێکی

هەیە. بەڵام بەهەر حاڵ لەم وڵاتە شتێکمان بە ناوی ئەزمون و تاقیکردنەوەی سەرانسەری "کۆنکۆر" نییە، بە پێچەوانە: دەوڵەتی ئاڵمان هەوڵێکی زۆر دەدا کە دیپلۆمەکان بچن بۆ زانکۆ، چۆنکە لێرە وەک ئێران خەڵک گەرەکیان نییە بە هەر قیمەتێک بچن بۆ زانکۆ. تەنیا بیست و پێنج لە سەدی گروپی تەمەنی دیپلۆمە دەچنە زانکۆ.

دەرس خوێندن لە زانکۆ تا ماوەیەک لە مەو بەر بە گشتی بەخۆڕایی بوو، بەڵام ماوەی چەند ساڵێکە کە لە هیندێک لە ئەیالەتەکان (هەڵبەت نەک لە هەموویان) "شەهرییە"یەکی کەم وەردەگرن. هەڵبەت ئەو دانیشجویانەی کە داهاتیان نییە، دەوڵەت بورسیان دەداتێ کە چوار ساڵ دوای تەواو بوونی دەرسەکەیان پەنجا لە سەدی ئەم پارەی وەریان گرتووە (هەڵبەت تەنیا ئەگەر کار و داهاتیان هەبێ) دەی دەنەوە بە دەوڵەتێ و نیوەکەی دیکەیان پێ دەبەخشن. ئەوەش لێرەدا ئاماژە پێبکەم کە ئێرە وەک ئێران نییە کە تا گشت پووڵی دانیشگات نەدابێتەوە، مەدرەکەکەت نەدەنەوە، بەڵکوو پووڵت وەرگرتبێ یا وەرنەگرتبێ، خاریجی بی یا ئاڵمانی، هەوەڵین ڕۆژەکانی تەواو بوونی دەرسەکەت مەدڕەکەکەت دەدەنێ.

بە گشتی لەم وڵاتە بە مەرجێک کە نیشتەجێی ئێرە بی، لە ڕۆژی ئەوەڵی چوون بۆ باخچەی مناڵان (مەهدی کودەک، کودکستان) تا دەبی بە پڕۆفیسۆر ئەوەندەت دەدەنێ کە پێی بژیت. ئەوەش لە کاتێکدا کە ئەو وڵاتە قەترەیەکی نەوت و گاز نییە و تەنیا بە ماڵیات و عارەقەی کاری خەڵکەکەی بەڕێوە دەچێ.

ئەگەر کەسێک لە ئێران دیپلۆمی وەرگرت بێ، پێش ئەوەی کە لێرە بچێتە دانیشگایە، دەبێ دەورەی یەک ساڵەی کالێج ببینێ کە هەڵبەت تێیدا زمانی ئەو ڕشتەی فێردەبێ کە قەرارە لە دانیشگایە بیخوێنێ و زۆرتر دەرسەکانی دەبیرستان بە زمانی ئاڵمانی دووپات دەبنەوە.

4. دەپرسن کە ڕۆژنامەوانێک دەبێ چ بکا کە سەرکەوێت. وڵامدانەوەی ئەم پرسیارەم پێ زەحمەتە. بۆ وەی کە دەبێ ڕوون بێتەوە کە یەک) مەبەست لە "سەرکەوتن" چییە، دوو مەبەست لە ڕۆژنامەوانی کام وڵاتە. بە هەر حاڵ، مەبەست هەرچی بێ، ئەم کارە لە ئێرانی ئەوڕۆ ئەگەر ناموومکین نەبێ، زۆر زۆر چەتونە. ڕۆژنامەوانی ئێران لەم شوغڵە شەریف و گرینگە، خۆی و بنەماڵەکەی پێ بەڕێ ناچێ، ناتوانێ بە ئازادی بیروڕای خۆی دەرببڕێ، هیچ چەشنە ئەمنییەتێکی شوغڵی و گیانی نییە، دەبێ خۆسانسۆری بکا، بە حکومەتەوە هەڵبلێ، لە ئەدەبیاتی وان کەڵک وەرگرێ، ئەگەر سەربەست و سەربەخۆ بێ، دەبێ لاقێکی لە مەحکەمە و زیندان و لاقێکی لە دەفتەری ڕۆژنامەکەی بێ. لە حاڵێکدا ڕۆژنامەوانانی وڵاتانی دێمۆکراتیک لە ڕادەی سیاسەتمەدارانی پایەبەرزی وڵات دان، ئەوە سیاسەتمەدارەکانن کە چاویان لە زاری ڕۆژنامەوانانە و نە بە پێچەوانەکەی. ڕۆژنامەوانان لە پرداهاتترین توێژەکانی ئەم وڵاتانەن.

5. لە وڵامی پرسیاری ئاخیریشتدا بڵێم، من هومانیستم؛ باوەڕم بە یەکسانی مرۆڤ هەیە؛ نرخ و بایەخ و ئەرزیشی هیچ کەس لە لای من بە پێی باوەڕی فەلسەفی و ئایینی وی بەرزتر یا نەزمتر لە کەسێکی تر نییە؛ باوەڕم بە بەرابەری ژن و پیاو هەیە لە تەڵاق، میرات، مافی ڕاگرتن و گەورەکردنی مناڵ، لە قەزاوەت، لە سزادان، لە سیاسەت و کۆمەڵگا و فەرهەنگدا؛ باوەڕم بە وەی هەیە کە هەر کەس سەربەستە ئایین و مەزهەب و مەکتەبی سیاسی هەبێ یا نەبێ، باوەڕم بە وەیە کە کەس نابێ بە حوکمی گۆڕینی باوەڕی دینی خۆی لێپرسینەوەی لێبکردرێ، چ بگا بەوەی کە محاکمە بکردرێ و سزا بدرێ؛ باوەڕم بە یەکسانی و دادپەروەری کۆمەڵایەتی هەیە؛ باوەڕم بە جیایی دین لە دەوڵەت، نیزامی قەزایی، پرەوەردە و ... هەیە، باوەڕم بە وە هەیە کە هیچ ئایین و مەکتەب و نەتەوە و فەرهەنگ و زمانێک نابێ خۆی بە زۆر بە سەر ئایینەکان و مەکاتیب و نەتەوەکان و فەرهەنگەکان و زمانەکانی تر داسەپێنێ و هەموو دین و مەزهەب و تەنانەت باوەڕێکی غەیری دینی دەبێ بتوانن لە هەر شوێنێک کە پێیان خۆش بێ، تەبلیغی بیروبۆچوونی خۆیان بکەن. بە کورتی باوەڕم بە دێمۆکراسی ڕاستەقینە هەیە، ئەشکەنجە (تەعزیر)، بەردەبارانکردن (سەنگسار)، قەمچیلێدان (شەللاقکاری) و لەسێدارەدانی ئینسانەکان بە جینایەت دژی بەشەرییەت دەزانم.

ڕاگەیاندنی کوردی

خوێنەرێک

سلاو کاک ناسر

1. **تو چۆن دەروانیتە راگەیاندنی کوردی لە ئێران؟**
2. **دەوری رۆژنامەنووسان چون دەبینی لە کوردستانی ئێران؟**
3. **رای تو لە سەر سایتی دیمانەو بۆرۆژهەلات چیيە؟**

خوێنەری هێژا،

1. لە شوێنێکی تری ئەم نووسراوەیە ڕای خۆم لە سەر ڕاگەیاندن و بڵاوکراوەکانی کوردی ناو ئێران دەربڕی. ئەگەر نەتوانم بڵێم هەموان، لانی کەم بەشێکی هەرە هەرە زۆری تێکۆشەرانی ئەم بڵاوکراوانە مەبەستێکی تریان جگە لە خزمەتکردن بە فەرهەنگ، زمان و ڕووناکبیری و ڕۆژنامەوانی نەتەوەی کورد نەبووە و نییە. هونەری ئەسڵی ئەوان هەیانە کە لە چکۆڵەترین دەرفەت کەڵک وەردەگرن بۆ وەی کە کورد لەم بوارانەی کە باسی کرا وەپێش کەوێ. سرووشتییە کە لەوانەیە زۆر بابەتیشیان تێدا بێ کە لە بواری ناوەرۆکەوە بە دڵی من و ئێوە نەبێ. بەڵام نەفسی بوونیان ئەرێنییە و خزمەتێکە بە ئەم کۆمەڵگایە.
2. دەوری ڕۆژنامەنووسانی کورد زۆر زۆر گرینگ دەبینم و بەرز دەنرخێنم. ئێمە پێویستێکی زۆرمان بە ڕۆژنامەنووسی سەربەخۆ هەیە. ڕۆژنامەنووس وەک ڕووناکبیر هێزی ئەسڵی کۆمەڵگای مەدەنین کە هابرماس، فیلسوفی مارکسیستی ئاڵمان، وەک "حەوزەی گشتی" ناوی لێدەبا.
3. ماڵپەڕی دیمانە و بۆڕۆژهەڵاتم پێ سەرکەوتوویە و بەدڵە. لە دوورەوە دەستی کاک خالیدی موحەممەدزادە دەگوشم کە داهێنەری ئەم سەبکە بووە.

30 مارسی 2008

www.iran-federal.com

peyam@iran-federal.com